

ՆԵՐՑԵՂԱՅԻՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆԸ

Ցեղային առխարհայեցողությունը՝ Ցեղի ներքին կյանքը ներդառնակելու համար, սահմանել է *Ներցեղային բարոյականը*:

Համաձայն այդ բարոյականի՝ անհատը, որդես ինքնություն, Ցեղից դուրս գոյություն չունի, քանզի Ցեղի ընդհանրական հասկանիչներով է ղայմանավորված իր անհատական կերտվածքը. նա հայ մարդ է եւ ոչ՝ սոսկ մարդ:

Լինելով աղադասակարգային, վերկրոնական ու վերկուսակցական բարոյական, որն ունի Ցեղն ամեն բանից վեր դասելու անխախտ սկզբունք (նախ Հայ), այն յուրաքանչյուր հայրենազգաց ու ազգահոգ հայից ղահանջում է՝ հանուն Հայ ցեղի եւ Հայասանի հավերժության գոհաբերել իր «ես»-ը, լինել հղատակն ու մարտիկը Ցեղի, անկախ քաղաքական կամ կրոնական հանգոնումնից, ընկերային դիրքից եւ առխարհում գտնվելու վայրից: Ըստ այդ բարոյականի, եթե անհատն ընտրում է այս կամ այն քաղաքական, կրոնական կազմակերղությունը, մասնագիտությունը, աղա միայն նրա համար, որղեսզի գտնի իր անհատական խառնվածքին համաղատասախան դրտելոնման դատ՝ լավագույնս օգտակար լինելու Ցեղին եւ Հայրենիքին: Ներցեղային բարոյականը ժխտում է ներքին ճակատում տարվող ղայքարը՝ մասնանեելով արտաքին ճակատը եւ քարոզում անհանղուրժող կեցվածք այն ներքին տակամքի դեմ, որը, հանուն իր հատվածական տաղերի, հրաղրում է այդ ղայքարը:

Ներցեղային բարոյականի ղախանջով, յուրաքանչյուր հայորդի, գիտակցելով մահով անմահանալու խորհուրդը, Պատրիարք է մեռնել, որ ամբողջով ճշտված է:

Ըստ դրա՝ անհատն ազատ է այնքանով, որքանով չի հակադրվում Ցեղի շահերին ու բարոյականին, որ իրենն են նաեւ. միաժամանակ, նրան տրվում է այնքան ազատություն, որ իր անհատականության լիարժեք դրսևորմամբ ծառայի Ցեղին:

Ներցեղային բարոյականի սկզբունքներով՝ անհատն անձնական երջանկությունը ղայմանավորված է Ցեղի հավաքական երջանկությամբ, եւ այս գիտակցությամբ է նաեւ, որ յուրաքանչյուր անհատ ղիտի ձգտի աշխատել Ցեղի բարօրության համար: Այդղիտի բարոյականով հայորդուն հարազատ են այն բոլոր հայերը, որոնց համար ազգային շահը բարձր է ետակենտրոն ու հատկաձական շահերից:

Ներցեղային բարոյականի առանցքային սկզբունքներից են՝ համահայկական ազգասիրությունը եւ համահայաստանյան հայրենասիրությունը:

Համահայկական ազգասիրություն -

Ներցեղային բարոյականը մեր ղատնության ամեն իրողություն արժեւորում է համահայկականության սկզբունքով: Ըստ այդմ, հայկականության իմաստով նույնարժեք են հեթանոս Հայկը, ֆրիսոնյա վարդաղես Խորենացին, դաւնակցական Շանթը, ղանկավար Թեֆեյանը, համայնավար Չարենցը, կաթոլիկ Վարուձանն ու Ալիւանը, բողոքական Գեղամ Ահարոնյանը... Համաձայն դրա, հայության մեջ չկա խտրականություն՝ հայաստանցիներ եւ սփյուռքահայեր, ֆողաքացիներ ու գյուղացիներ, կամ՝ «գողթականներ» «ախղարներ», «Ֆռանգներ» եւ այլն:

Համահայաստանյան հայրենասիրություն -

Ներցեղային բարոյականը մեծում է սեղական «հայրենասիրությունը» եւ սահմանում, թե սուրբ է Հայրենիքի ամեն մի կտոր հող՝ լինի Արցախը թե Երեւանը, Տարոնը թե Վաստուրականը...

Այսօր սովորաբար հայության սարանուն հասվածների համախմբման անհրաժեշտ դայման համարելով ներցեղային բարոյականի արմատավորումը մեր կյանքում՝ մենք հաստատագրում ենք. *վաղվա հայության համար ազգային համաձայնություն հնարավոր է ակնկալել միայն՝ նորահասներին Ցեղի եւ Հայրենիքի հավիտենարժեք գաղափարներով դաստիարակելով եւ նրանց մեջ այդ արժեքներին ծառայելու կամք մշակելով:*

ՊԱՅՊԱՆՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՄՆ-ՈՒՄ

Ռուբեն Սաֆրասյան

2. ՆԱԽԱՊԱՏՍՈՒԹՅՈՒՆ

Պահպանողականությունն ԱՄՆ-ում եւ ինքը՝ ԱՄՆ-ը, ըստ էության, հասակակիցներ են: Երկրի երկրորդ նախագահ Ջոն Ադամսը համարվում է ամերիկյան պահպանողականության հիմնադիրը: Ադամսի խիստ ֆննադասական մոտեցումը Ֆրանսիական հեղափոխության հավասարադասական տեսությունների նկատմամբ եւ հավասն առ այն, որ մարդկային էականների միջեւ գոյություն ունեցող անհավասարությունն արդյունք է Աստծո արարչագործության եւ դրանով իսկ օրինաչափ է, ինչդեռ նաեւ նրա ղեկավարը, որ ծերակուսական կարող է լինել միայն հարուստ եւ կրթված մարդը, սարանջատեցին նրան Ամերիկյան հեղափոխության այլ առաջատար գործիչներից եւ ազդարարեցին նոր ֆաղափական գաղափարախոսության ծնունդը ամերիկյան հողի վրա:

Ադամսի կրքեր ժամանակակից ու գաղափարակից Ալեքսանդր Համիլտոնը նույնդեպ սուր ֆննադասության էր ենթարկում Ֆրանսիական հեղափոխության գործիչներին, սակայն այլ տեսանկյունից: Նա անթույլատրելի էր համարում կրոնական նորմերի անտեսումն ու աթեիզմի փարոզը ֆրանսիացի հեղափոխականների կողմից եւ ընդգծում էր, որ դա հանգեցնում է հասարակության բարերի անկմանը եւ ընթանի՞նք ֆայթայմանը: Բացի դրանից, նա գրում էր, որ ազատության սկզբունքից ոչ թակաս կարելու է «կառավարության՝ լավ կազմակերպվածության ու կայունության» սկզբունքը, ինչը հնարավորություն է տալիս ադամսի վեր կարգ ու կանոնը: Քաղաքական կյանքում նա

կողմնակից էր ուժեղ նախագահության եւ ուժեղ կենտրոնական կառավարության, իսկ ճնշեսական ոլորտում դաժճադանում էր կառավարության միջամտության թեզը:

Ադամսի ու Համիլտնի, ինչդես նաեւ նրանց ժամանակակից այլ դահդանողականների աշխարհայացքը մեծադես ձեւավորվել էր բրիտանացի ֆաղաֆական գործիչ ու դահդանողական մսածող Էդմունդ Բյորկի ազդեցության ներքո: Սակայն միաժամանակ նրանց մոտեցումները համահունչ էին հյուսիս-ամերիկյան իրողություններին եւ դրանով իսկ սարքերվում էին Բյորկի դավանած որոշ գաղափարներից: Այսդես, օրինակ՝ նրանց, ինչդես եւ ամերիկացիներից շատերի վրա մեծ էր դուրիսանիսական աշխարհընկալման ազդեցությունը, որն իր ակունքները փնտրում էր Հին Կսակարանի ու Մովսեսի դասվիրանների մեջ:

Ամերիկյան դահդանողականության հաջորդ առանձնահասկությունը, որն ի հայտ եկավ նրա գոյության արդեն սկզբնական փուլում, գաղափարական առումով ոչ այնքան հսակ սարանջատումն էր ազատականությունից. եւ դահդանողականները, եւ ազատականները բարձրագույն արժեք էին համարում անհասական ազատության սկզբունքը, որն ամրագրված էր երկրի սահմանադրության մեջ:

Ընդհանրադես, դահդանողականների առաջին սերնդի գաղափարական գործունեությունը, որն ընդգրկում է շուրջ չորս տասնամյակ՝ 18-րդ դարի 90-ական թթ. մինչեւ 19-րդ դարի 30-ականները, բավական բեղմնավոր էր եւ խորադես ներազդեց այդ հոսանքի ամերիկյան սարքերակի հեճագա ձեւավորման ողջ գործընթացի վրա: Նրանց կողմից առաջին անգամ ձեւակերդված մի շարք գաղափարներ ու մոտեցումներ այսօր էլ ֆննարկվում են սարքեր ուղղություններին դասկանող դահդանողականների շրջանում:

Դեռ ավելին, արդեն այդ փուլում, որը համընկնում է բուն հյուսիս-ամերիկյան դեսականության կայացման շրջանի հեճ,

սկիզբ են առնում ամերիկյան դաշնային պետության առաջին ուրույն ուղղությունները. *ավանդադասական դաշնային պետությունն* ու *անբողջատիկական դաշնային պետությունը*: Առաջինի հիմնադիրն է Ջ.Ադամսը, իսկ երկրորդի առաջացումը կապվում է Ա.Յամիլսոնի առաջ քաշած ուժեղ կառավարության անհրաժեշտության գաղափարի հետ: Փաստորեն, այդ ուղղությունները լրացնում էին մեկը մյուսին: Այսպես, եթե առաջինի կողմնակիցները արժեուրում էին ավանդական հոգեւոր ու կրոնական արժեքները եւ անգլիական գաղութարարների դեմ դաշնային միասնական անհատի ազատությունը, ապա Յամիլսոնը, գնալով ավելի հեռու, զսնում էր, որ այդ արժեքները կարո՞ս են դաշնային պետության, որը կարող է ադապտվել միայն հզոր եւ կենտրոնացված դեմոկրատիային՝ ի դեմս մեծ լիազորություններով օժտված երկրի նախագահի ու հսակ օրենքներով գործող դաշնային կառավարության: Հետադարձ է նշել, որ ավանդադասական դաշնային պետությունը գոյություն ունի նաեւ մեր օրերի ԱՄՆ-ում, իհարկե, արդիականացված տարբերակով, իսկ Ա. Յամիլսոնի որո՞ւ գաղափարներ հոգեհարազատ են *մեր դաշնային պետության* հոսանքի ներկայացուցիչներին¹:

Ընդհանուր առմամբ, վերը նշված ճանաչողական դաշնային պետությունն ու ազատականությունը ԱՄՆ քաղաքական կյանքում հանդես էին գալիս որպես համահավասար ուժեր, եւ նրանց փոփոխական հաջողություններով ընթացող դաշնային եւ դաշնամասնավորված ամերիկյան քաղաքական համակարգի ու քաղաքական մշակույթի կայացման գործընթացը:

Ամերիկյան դաշնային պետության ձեւավորման հաջորդ օրջանը 19-րդ դարի 40-ական թթ. մինչեւ 20-րդ դարի 40-ական թթ. ընկած ժամանակահատվածն էր, երբ դաշնային պետության քաղաքական հոսանքը հիմնականում

դուրս էր մղվել հասարակական տայֆարի թափաբեմից՝ զիջելով իր դիրքերը ազատականությանը: Սակայն, միաժամանակ, այդ շրջանում սեղի ունեցավ տահոյանողական մտածելակերտի հետագա հասկեցում, ի հայտ եկավ տահոյանողական գաղափարախոսության սեղայնացման երեւոյթը եւ որոշեա հակազդեցոյուն երկրում ընթացող գործընթացներին՝ շարունակեցին երեւան գալ տահոյանողական մտքի նոր հոսանքներ:

Պահոյանողականոյունը՝ որոշեա գաղափարախոսոյուն, շարունակեց իր վերընթաց ուղին: Երեք կարեւոր տասնական իրադարձոյուն յուրովի նոյասեցին դրան. հարավային նահանգների տարսոյունը՝ 1861-1865թթ. Քաղաքացիական տատերազմի արոյունում, 19-րդ դարի վերջերին եվրոտական երկրներից ներգաղթողների կտուկ աճը եւ 19-րդ դարի երկրորդ կեսի – 20-րդ դարի սկզբի ինդուստրիալ հեղափոխոյունը:

Մասնավորապէս, տարսոյունից հետո հարավ-արեւմտյան նահանգներում լայն տարածում ստացան նոսալգիական տամադրոյունները նախատատերազմական երջանիկ իդիլիայի նկատմամբ, որը մեկնաբանվում էր որոշեա Աստու կողմից հաստատված «տատեմական» ավանդոյթների ու անադարտ բարոյական նորմերի շրջան: Այդ տամադրոյուններն իրենց գաղափարական արտահայտումը գտան «Հարավային հողագործների» խմբակի հրատարակումներում, որի գործուն անդամներից է մեզ իր «Թագավորի բոլոր մարդիկ» վեոյով ֆաջ հայտնի Ռոբերտ Փեն Ուորենը: «Հողագործները» կոչ էին անում հարավի բնակիչներին չտրվել հյուսիսից եկող նորամոտոյուններին եւ «հոյարտոյամբ» տահոյանել իրենց ավանդական նիտուկացը:

Եվրոտական տարբեր երկրներից միլիոնավոր վերաբնակների հոսքը եւ նրանց կառավարելի դարձնելու անհրաժեշտոյունը հանգեցրին դաշնային կառավարոյան դերի կտուկ աճի: Որոշեա հակազդեցոյուն՝ առաջացավ *ազատական*

դահդանողականների հոսանքը: Նրանք արժահայտում էին բազմաթիվ ամերիկացիների մտավախությունը առ այն, որ դեռևս կարող էին զգալ իրենց վստահությունը և ներկայացնում անհասի եւ հասարակության ազատությունների համար, ինչպես նաև վստահում է շուկայական հարաբերությունները: Բնութագրական է այդ ուղղության առաջնորդներից Ալբերտ Նոբի հեղինակած գրքի վերնագիրը՝ «Մեր թեմանին դեռևս չենք տեսնում է»: Հարկ է նշել, որ *ազատականության* գաղափարները շրջանառություն ունեն նաև ժամանակակից դահդանողականների որոշ խմբավորումների շրջանում:

ԱՄՆ-ում լայն թափ ստացած ինդուստրիալ հեղափոխությունը հանգեցրեց «Առաջադիմականների շարժման» առաջացմանը, որոնք փորձում էին ազատականության դիրքերից գաղափարական հիմնավորում սալ արժահայտության ու գիտության ոլորտում սեղի ունեցող կրթական սեղանաբեկիչներին ու խթանել նրանց համարժեք ու համընթաց վերափոխումները հասարակական կյանքում: Առաջադիմականները արժահայտում էին հյուսիս-արևմտյան նահանգների ֆաղափներում ձեռավորվող միջին դասի շահերը, որն իր գոյությամբ ու բարեկեցությամբ դարձրեցին երկրի հենց առաջադիմությանը: Այդ շարժման դեմ ընդվզեցին դահդանողական մտածելակերպ ունեցող շատ անհատներ, որոնք իրենց ֆունկցիայի թիրախը դարձրին բուն առաջադիմության գաղափարը: Այս *հակաառաջադիմականների* շարժման ամենափայլուն ներկայացուցիչն էր, թերևս, Հարվարդի համալսարանի փիլիսոփայության դոկտոր Էլ Բերեյանը դասական փիլիսոփայության խոր գիտնական Ջորջ Սանսայանան: Նա՝ ֆունկցիայի առաջադիմականներին ու ազատականներին, մասնավորապես զգնում էր, որ ազատականների համար առաջադիմությունը անվերջանալի փոփոխությունների մի շարան է, որոնց վերջնական նպատակը հայտնի է միայն իրենց՝ ազատականներին...

Այդ օրջանում ֆաղափականությունը մեծադեպ ուղղորդվում էր այնպիսի ազատական գաղափարներ դավանող գործիչների կողմից, ինչպիսիք էին երկրի նախագահներ Թ. Ռուզվելթը, Վ. Վիլսոնը, Ֆ. Դ. Ռուզվելթը: Նրանց համարժեք դատապարտողական գործիչ ֆաղափականության մեջ այդ սասանամյակների ընթացքում ի հայտ չեկավ: Սակայն դատապարտողական գաղափարները կիսում էին այդ հարյուրամյակի ամերիկյան հոգեւոր կյանքի մի շարք կարեւոր ներկայացուցիչներ, որոնք հզոր մտավոր ներուժ ստեղծեցին դատապարտողականության համար եւ հնարավորություն սփին նրան՝ անցյալ դարի 40-ական թվականներից մեկ անգամ եւս իջնելու ֆաղափական դաշնակցի թատերաբեմ ու զգալի ազդեցություն ունենալու ԱՄՆ ներքին եւ արտաքին ֆաղափականության վրա:

Շարունակելի

¹ «Նոր դատապարտողականների» (կամ «նեոկոնների», ինչպես նրանց կրճատ անվանում են ԱՄՆ-ում) ներկայիս գործունեությունը նախատեսում են անդրադառնալ առանձին հոդվածով:

**ԱՄՆ–ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ. ԶԱՐԳԱՅՈՒՄՆԵՐ
ՍԱՌԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

Գազիկ Տեր-Հարությունյան

Ինչդեռ հայսնի է, իրաֆյան Պատերազմը ի հայտ բերեց Ռուսաստան–ԱՄՆ շահերի հակասությունները աշխարհաֆաղաֆականության եւ աշխարհասնստության ղլրսնեում: Թվում էր, թե երկու երկրների ղեկավարների հանդիղումը Քեմփ Դեւիղում 2003թ. սեղսեմբերին ղեսֆ է նղասեւ նրանց միջեւ առաջացած խնդիրների լուծմանը: Սակայն այղ հանդիղմանը հաջողած իրաղարծությունները ԱՊՀ հանրաղեսություններում եւ հասկաղես «հեղաֆիղխությունը» Վրասանում ռուսամերիկյան հարաբերություններին հաղողղեցին լրացուղիչ լարվածություն: Սեղծված իրաղությունը թույլ սվեց վերլուծաֆաններին ԱՄՆ–Ռուսաստան հարաբերությունները որակել որղես նոր Սաղը ղատերազմի սկիղբ: 2004թ. ծավալված ռազմաֆաղաֆական զարգացումները վկայում են, որ առայծմ այղ երկրների միջեւ ռազմաֆաղաֆական մրցակցությունը սասկանալու միսումներ ունի:

Քուղին Փաուեղի եւ Դմիսրի Սեղվեղեղի այցերը

Ս.թ. հունվարի վեղջին օրերին Թրիղիսիղ ժամանելղվ Մոսկվա՝ ԱՄՆ ղեսֆարսուղարը աննախաղեղ կոոս հայսարաղություններ կասարեց Ռուսաստանի հասցեին: Համածայն Փաուեղի, այղ երկրում ժողղվղղավարական համակարղըղղեղ ֆավարար չի ձեւաղորղվեղ: Նա ֆննղասեց նաեւ Չեղնիայղում ընթացղղ զործողղությունները: Հասուկ նսվեց, որ ԱՄՆ-ը, հարղելղվ Ռուսաստանի հարաբերությունները իր հարեւանների հես, իրեն նույնղես իրաղունֆ է վերաղաղում

առնչվել այդ երկրների հետ եւ հոգալ նրանց անկախության մասին: Փառուելը նաեւ կոչ արեց Ռուսաստանին՝ դուրս բերել իր ռազմակայանները Վրաստանից: Ինչդեռ տեսնում ենք, Քոլին Փառուելի այցը Մոսկվա ավելի շուտ հիշեցնում էր Ռուսաստանին Պահանջագրի հանձնում, քան բանակցություններ երկու տերությունների միջեւ:

Փառուելի այցից հետո Վաշինգտոն մեկնեց Ռուսաստանի նախագահի աշխատակազմի ղեկավար Դմիտրի Մեդվեդեւը: Այցը, որի ընթացքում ռուս դաշտային հանդիպեց նախագահ Բուշի, Քոլին Փառուելի եւ նախագահի անվտանգության գծով խորհրդական Քոնդոլիզա Ռայսի հետ, լիցք էր նրա նախապես ունենար մեղմելու ստեղծված լարվածությունը: Սակայն այդ հանդիպումները գործնականորեն գրեթե չլուսաբանվեցին եւ տեղեկատվական արձագանք չունեցան: Իր միակ հարցազրույցում Մեդվեդեւը այցի արդյունքները մեկնաբանեց զգուշորեն եւ ավելի քան վերադառնալով: Մինչդեռ եւ Բուշը, եւ Պուշինը զսնվում են նախընտրական գործընթացների փուլում: Եթե Պուշինի աշխատակազմի ղեկավարի վարած բարձրամակարդակ բանակցություններում գրանցվեին հաջողություններ, ապա այդ հանգամանքը գործող նախագահները անողորմ կօգտագործեին տեղեկատվական դաշտում: Այսինքն՝ կարելի է ենթադրել, որ ԱՄՆ – Ռուսաստան հարաբերություններում որեւէ լուրջ առաջխաղացումներ առայժմ չեն նկատվում: Հակառակը. տղապորությունն այնպիսին է, որ ֆաղափական զարգացումները տեսնում են այդ հարաբերությունների հետագա սրմանը:

Նոր հայեցակարգ եւ նոր ռազմակայաններ

ԱՄՆ – Ռուսաստան հակամարտությունը արտահայտվում է ոչ միայն զուտ ֆաղափական, այլ նաեւ ռազմական ոլորտում: Այդ մասին է խոսում վերջերս տեղեկատվական ուղեծրում հրթիռային

հենակետեր ստեղծելու վերաբերյալ Ձորջ Բուժի հայտարարությունը: Նկատենք, որ նման ծրագրի իրագործումը թույլ կտա ԱՄՆ-ին վերահսկման Տակ դնել Ռուսաստանի ողջ սարածրը եւ փաստորեն թելադրել նրան իր կամքը:

Միեւնույն ժամանակ ԱՄՆ-ը ռազմական ծրագրեր է իրագործում ոչ միայն սիեզերում: Նախորդ տարի «Ձեռներեցության ամերիկյան ինստիտուտ» (AEI) վերլուծական կենտրոնը (որն ավանդորեն սղասարկում է ԱՄՆ Հանրադատական կուսակցությանը) մշակել էր «Կայտերական բանակ» հայեցակարգը: Այդ հայեցակարգի «Գլորալ դայաբար աղտսամբությունների դեմ» կոչվող բաժնում ներկայացված է ամերիկյան բանակի վերակառուցման սկզբունքը, որի հիմքում դրված է ինքնաբավ եւ առավելագույնս ավտոնոմ զորամիավորումների ստեղծումը: Այսօր արդեն այդ մոտեցումը զործնական կիրառում է զգնում, եւ ԱՄՆ 3-րդ էլիսար հե-սեւակային դիվիզիան (ԱՄՆ-ը ընդհանուր առմամբ ունի 10 դիվիզիա) վերակառուցվում է համադատասախան այդ հայեցակարգի:

ԱՄՆ մտադրությունների լրջության վկայությունն է նաեւ ՆԱՏՕ-ի առաջխաղացումը արեւելք եւ Լեհաստանում ու Մերձբալթյան հանրադատություններում ռազմակայանների հիմնման մասին 2003թ. ընդունված որոշումը: Այդ առիթով Ռուսաստանի ՊՆ նախարար Մերգեյ Իվանովը, վերջերս հանդես գալով Անվտանգության հարցերով մյունխենյան 40-րդ համաժողովում, հայտարարեց, որ Ռուսաստանը կարող է դուրս գալ Սովորական սղառազինությունների վերաբերյալ եվրոդական դայմանագրից (Conventional Forces, Europe-CFE):

Ս.Իվանովի նման դիրքորոշման տրամաբանությունը հեւելյալն է: Համաձայն ամերիկյան զինված ուժերի նոր հայեցակարգի, ԱՄՆ-ի` Գերմանիայում սեղաբաւխված զորամիավորման (մոտ 70 հազար զինծառայող) զգալի մասը

վերաբաժնավելու է Բուլղարիայում, Ռուսիայում, Լեհաստանում եւ Մերձբալթիկայում: Առաջին երկու երկրներում ռազմակայանների ստեղծումը կարելի է հիմնավորել նրանով, որ այդտեղ ԱՄՆ զինված ուժերը սեղաբաժնավում են ավելի մոտ Մերձավոր Արեւելքին, եւ դա նդասակահարմար է ամերիկացիներին՝ հաղորդակցային-ռազմական սեսակեցից: Սակայն Լեհաստանում եւ Մերձբալթիկայում ռազմակայանների գոյությունը միանշանակորեն ուղղված է դեմի Ռուսաստան: Այս առիթով Իվանովը առաջարկել է, որ ռուսաստանյան զինվորական սեսուչները հնարավորություն ունենան սուուումներ կասարել այդ ռազմակայաններում: Սակայն նրա առաջարկությունը կսրուկ մերժվել է: Այստեղ կարելի է փաստել, որ մյունխենյան համաժողովում ոչ միայն չհարթվեցին կողմերի միջեւ եղած ռազմական բնույթի խնդիրները, այլեւ ստեղծվեցին նոր բարդություններ:

Վերը նշված հանգամանքները թույլ են տալիս արձանագրելու, որ ԱՄՆ-ը հեսեւողականորեն իրագործում է աճխարհաբալթական գրականությունում «Անակոնդա» դայանական անունը կրող ծրագիրը, որը ենթադրում է Ռուսաստանի շրջադասումը «անգլոսաբոնյան-ծովային» սերության կողմից: Այսօր ԱՄՆ-ը ընդիուդ մոսեցել է Ռուսաստանի արեւմտյան սահմանին: Նա մուսբ է գործել Աֆղանստան եւ միջինասիական հանրաբեսություններ:

ԱՄՆ-Ռուսաստան աճխարհաբալթական հակամարտության կիզակեսում են գսնվում Ուկրաինան եւ Ղազախստանը: Նկասենք նաեւ, որ սեղեկասվական դաճում հսակ արձանագրվում է այն աճխասանքը, որը վարում է ԱՄՆ-ը այդ հանրաբեսությունների նկասմամբ՝ զուգորդելով սնեսական միջոցները եւ այդ երկրների ընդդիմության նյութական, գաղափարախոսական, սեղեկասվական աջակցությունը: Մասնավորաբես, օրես Մոսկվայում ամերիկյան Միջազգային հարաբեսությունների ժողովրդավարական ինսիտուտը սեմինար

եր կազմակերպել դազախական ընդդիմության համար, որտեղ ուսումնասիրվել է վրացական փորձը:

Անճուռ, երկու երկրների աշխարհադադարական մրցակցության շեսակետից խիստ կարելու նշանակություն ունի նաև մեր սարածառջանը:

Հարավային Կովկաս

Նկատենք, որ Մոսկվա կասարած այցի ընթացքում Քոլին Փաուելը հայտարարեց, որ ԱՄՆ-ը չի լուրջաբարձրում ռազմակայան ստեղծել Վրաստանում: Սակայն հարկ է նշել, որ ԱՄՆ զինված ուժերի նոր հայեցակարգի համաձայն (թելադրված գլոբալ ռազմավարություն վարելու անհրաժեշտությունից), ամերիկյան սահմանափակ զինուժ լուրջ է սփռվի ողջ աշխարհով մեկ: Նախկին մշակական ռազմակայանների փոխարեն, հետաքրքրություն ներկայացնող սարածառջաններում ամերիկացիները լուրջ է ձեռնարկում ռազմական հենակետեր, ինչը անհրաժեշտ դառնում է նրանց թույլ կյան կասարել համադասախան գործողություններ այդ սարածներում: Այսօրվ՝ Փաուելի հայտարարությունը Վրաստանում ԱՄՆ զինուժ չսեղադրելու վերաբերյալ բավական երկիմաս է:

Ի լրումն վերը նշվածի, ԱՄՆ-ը եւ Վրաստանը մոտ ժամանակներս լուրջաբարձրում են ստորագրել հնգամյա ռազմական համագործակցության ծրագիր՝ որոշու շարունակություն արդեն գործող \$64 մլն արժողությամբ ամերիկյան ծրագրի: Բնորոշ է նաև, որ նոր ծրագրի ֆինանսական կողմի մասին Վրաստանում ԱՄՆ դեստան Մայլըրը հարաժարվել է որեւէ սեղեկություն չալ:

Ամերիկյան լուրջաբարձրական անձինք անընդհանու շեսում են նաև Բաբու – Ջեյհան նավթամուղի անվանագությունն ատաղիկվելու անհրաժեշտությունը: Վերջերս Կասողից ծովում

անցկացվեցին ադրբեջանա-ամերիկյան համատեղ զորավարություններ, որոնց մասնակցեցին 18 ամերիկյան մասնագետ, 46 ադրբեջանցի եւ 2 ռազմածովային նավակ:

Այս ամենի հետ կապված՝ արժե ԵԵԵԵ, որ օրերս ՀՀ ԱԳ նախարար Վ.Օսկանյանն իր անհանգստությունն է հայտնել, *որ Բախու-Թրիլիսի- Ջեյհան նավթամուղի դաշտանության առիթով մեր տարածաշրջան, ՆԱՏՕ-ի հովանու տակ, կարող են մուսուլման գործել թուրքական զինված ուժեր¹:*

Ռուսաստանի դատաստան գործողությունները

Անուրեւ, վերոհիշյալ հանգամանքները չեն կարող չանհանգստացնել Ռուսաստանի ղեկավարությանը: Նկատելի, որ ԱՄՆ աշխարհաբաղադրական առաջխաղացումը եւ սիեզերական ռազմակայանների հնարավոր ստեղծումը կարող են աղաղակաբար հանգեցնել Ռուսաստանի, առանց որեւէ չափազանցության, ներկայիս տեսնվող դեպքերի կողմնակցության:

Այս առիթով հետաքրքրաբար է վերջերս լրատվամիջոցներում հայտնված այն տեղեկությունը, համաձայն որի՝ ՇԽԿԿԵ-ի նախագահ Միխայիլ Խոդորկովսկին 2003թ. ԱՄՆ կատարած իր այցի ժամանակ հանդիմել է Քոնդոլիզա Ռայսին եւ առաջարկել վերջինիս՝ օգնել իրեն դառնալու Ռուսաստանի նախագահ: Որոշու փոխհասուցում օլիգարխը խոստացել է իրականացնել Ռուսաստանի միջուկային խաղաղ զինաթափումը՝ վաճառելով ԱՄՆ-ին (\$160 մլրդ) հարստացված ուրանի ռուսաստանյան բոլոր դաշտերը: Նկատելի, որ այս հանգամանքների բացահայտումը լրացուցիչ լույս է սփռում Պուտինի կողմից օլիգարխների դեմ մղվող դաշնային գործընթացին:

Միեւնույն ժամանակ Ռուսաստանն իր հրթիռամիջուկային հնարավորություններով գրեթե չի զիջում ԱՄՆ-ին: Կարելի է

ասել, որ աշխարհաֆաղաֆական սեսակեսից ախսօր Ռուսասսանի միակ խոոո խաղաֆառը միջուկային զեննն է:

Ա.թ. հունվարի վերջին Ռուսասսանի զինված ուժերում սկսվել է ցախսօր արունակվում են ողաոոնաղես «Ռազմավարական հրամանասարական-արաֆային մարզում» կոչվող զինավարժությունները, որոնցում ընդգրկված են նաե հրթիռամիջուկային ռազմավարական նաանակության ուժերը: Համաձայն զլխավոր արաֆի ողեսի սեղակալ, զեներալ-զնղաղես Յուրի Բալուեսևկու, վերջին 15 սարում նախաղեղը չունեցող այդ զորավարժությունները անց են կացվում՝ *հաոլի առնելով աշխարհում ի հայտ եկած նոր ռազմական սղառնալիքները*: Այդ զորավարժությունների ընթացղում իրականացվելու են ռազմավարական ռնթակոժիչների թիչներ դեղի Հյուսիսային Ասլանսիկա, ցամաֆային եւ սոռջրա վիձակից հրթիռների ֆորձարկում: Ձորավարժությունների ավարսի ժամկեսը չի նոլում: Ըստ Բալուեսևկու, դրանն կսեւեն այնֆան ժամանակ, որֆան կղահանջվի ողջ միջուկային-ռազմավարական համակարզը մարսունակ դարձնելու համար:

Մինչ այս զորավարժությունները, 2003թ. դեկտեմբերին Ռուսասսանում արաֆ մսավ թվող 4-րդ ռազմավարական «ՁՏսՏսՖ-4» հրթիռներով զինված զունղը: Համարվում է, որ այդ ժամանակակից հրթիռները կարող են հաղթահարել ցանկացած հակահրթիռային ողաոոնություն: Ռազմական հերթաղահության են դրվել նաե այլ սիղի հրթիռային-միջուկային համալիրներ:

Ախղիսով կարելի է արձանագրել, որ ԱՄՆ – Ռուսասսան հարաբերությունները վերջին 15 սարվա կսրվածղով զսնվում են թերես ամենացածր մակարղակում: Իր հերթին դա նաանակում է, որ ողես է սղասել մեր սարածաարջանում այդ երկու սերությունների միջեւ ընթացող մրցակցության հեսագա սասկացում:

¹ Այս ամենը համընկնում է «Հանրադատական», 2004 թ., թիվ 1(10)-ում ներկայացված ամերիկյան ՌԵՆԴ վերլուծական կենտրոնի կողմից մշակված սցենարի առաջին մասին:

**ԱՄՆ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐԻ ԳԼՈՐԱԼ
ՎԵՐԱԴՎԱՍՎՈՐՄԱՆ ՆԱԽԱԳԾԵՐԻ ՇՈՒՐՁ**
Սեւակ Սարուխանյան

2003 թվականին Միացյալ Նահանգների ղեկավարությունը ընդունեց արսասահմանում զսնվող զորամիավորումների գլոբալ վերադասավորման, ինչդեռ նաեւ նոր ռազմակայանների ստեղծման մասին սկզբունքային որոշում: Զնայած դաժնակալ վաճառողները հայտարարեց, թե վերջնական որոշում ԱՄՆ նախագահը դեռ չի ընդունել, սակայն ակնհայտ է, որ վերադասավորումն արդեն իսկ սկսվել է: Նման գործընթացները միանշանակորեն առնչվում են նաեւ հարավ-կովկասյան տարածաշրջանին, որի բաղկացուցիչներ կազմող Վրաստանի եւ Ադրբեջանի տարածքները կարող են դառնալ ամերիկյան ռազմական ուժերի հենակետեր: Գործածն առնչվում է այսդեպ կոչված «Մեծ Մերձավոր Արեւելի» մաս կազմող մի շարք շրջաններում (Կովկաս, Արեւմտյան, Կենտրոնական Ասիա, Արեւելյան Եվրոպա) ամերիկյան նոր ռազմակայանների ստեղծման եւ հների ամրացման հարցերին:

Ըստ Պենսագոնի դաժնակալ սվյալների, 2003 թվականին ԱՄՆ բանակը աճխարհի 130 երկրներում ունեցել է 702 սեղակայված ռազմակայան եւ այլ ռազմական սիմի օբյեկտներ: ԱՄՆ արսասահմանյան ռազմակայաններում ծառայություն են անցնում 253 288 ամերիկացի զինծառայողներ: Զնայած աճխարհի տարբեր մասերում այսդիսի վճռական ռազմական ներկայությանը՝ ԱՄՆ վարչակարգը բազմիցս հայտարարել է, թե արսասահմանում զսնվող ներկայիս ռազմակայանները չեն բավարարում

ամերիկյան շահերի իրականացմանը եւ չեն կարող լիովին ղափսասխանել այն մարտահրավերներին, որոնք սղառնուն են ԱՄՆ ազգային շահերին:

Արեւելյան Եվրոդա

Ամերիկյան վերլուծաբանների կարծիքով, ամերիկյան ռազմակայանների սեղափոխումը Արեւմտյան Եվրոդայից Արեւելյան Եվրոդա հնարավորություն կսա լուծել միանգամից մի քանի հիմնահարցեր, որոնցից հասուկ առանձնանուն են.

1. Արեւելյան Եվրոդայի սարածում գտնվող ամերիկյան ռազմակայաններն ավելի մոտ սեղակայված կլինեն դոստեցիալ ռազմական գործողությունների թասերաբեմին (Մերձավոր Արեւելք եւ Կենտրոնական Ասիա): Սա կհեծսացնի ռազմական գործողությունների թասերաբեմերում ռմբահարումներ իրականացնելը, որը չափազանց կարելու է, քանզի իրաքյան վերջին դասերազմի ժամանակ Գերմանիայի կառավարությունը Իրաքի ռմբակոծության համար ամերիկյան բանակին հրաժարվեց սրամարել գերմանական ռազմական օդանավակայանները:

2. Եվրոյի անրադնդունը Կենտրոնական եւ Արեւմտյան Եվրոդայի սարածում սեղակայված ռազմակայանների աղահովունը դարձուն է բավականին թանկ: Արեւելյան Եվրոդայի երկրներում սիրող համեմատական էժանությունը ամերիկյան ռազմակայանների սեղակայունն այս սարածաւրջանուն զգալիորեն ավելի էժան կդարձնի:

3. Վարժավյան դայանագրի մասնակից նախկին երկրների սարածում դահդանվել են բավականին բարձր մակարդակի ռազմական դղլիզոներ, որոնք ունեն աննւան արդիականացման անհրաժեւսություն:

2003 թվականի մարտի սկզբին ՆԱՏՕ-ի՝ Եվրոդայուն սեղակայված ուժերի զլխավոր հրամանասար, ամերիկացի

գեներալ Ջեյմս Ջոնսը հայտարարեց, որ Գերմանիայում սեղակայված ամերիկյան ռազմականացների մի մասը կսեղակափոխվի Արևելյան Եվրոպա, հիմնականում Լեհաստան, Բուլղարիա եւ Ռումինիա, որոնք ավելի մոտ կլինեն ռազմական գործողությունների թատերաբեմերին (ակնհայտ է, որ, օրինակ, Լեհաստանը գրեթե նույնքան հեռու է գտնվում ռազմական գործողությունների օջախներից, որքան Գերմանիան): Այսօր Գերմանիայի սարածօվում զինվորական ծառայություն են անցնում մոտավորապես 70 000 ամերիկյան զինծառայողներ, որոնց մի մասը Գերմանիա են սեղակափոխել նաեւ իրենց ընտանիքները:

Գրեթե նույն ժամանակ, երբ գեներալ Ջոնսն անում էր վերոհիշյալ կարեւոր հայտարարությունը, Բուլղարիայի դաժժադանության նախարարը, վերադառնալով Միացյալ Նահանգներից, իր հերթին հայտարարեց, որ ԱՄՆ-ը, հավանաբար, Բուլղարիայի սարածօվում կստեղծի չորս կամ հինգ ռազմակայան: Դեռ 2001 թվականին ԱՄՆ ղեկավարությունը համաձայնության էր եկել բուլղարական կառավարության հետ Բուլղարիայի ռազմական օդանավակայանների արդիականացումը ֆինանսավորելու շուրջ, որի նդասակով ամերիկյան կառավարությունն արդեն ծախսել է 25 միլիոն դոլար: 2003 թվականի դեկտեմբերին բուլղարական խորհրդարանը ընդունեց որոշում, որով թույլատրվեց ամերիկյան ռազմակայանների ստեղծումը երկրի սարածօվում: Առայժմ ամերիկացիների կողմից Բուլղարիայում ակտիվորեն օգտագործվում է միայն Բուրգասի օդանավակայանը, որտեղ վերալիցքավորվում են Իրաֆից Եվրոպա եւ հակառակ ուղղությամբ ուղեւորվող ամերիկյան եւ բրիտանական ինֆանթրիաները: Ռազմական ոլորտում ամերիկա-բուլղարական համագործակցության նշանակալի զարգացում է սդասվում 2004 թվականին:

Լեհաստանում, ըստ ոչ ղաճճոնական սվյալների, 2006 թվականին կստեղծվի ամերիկյան ռազմաօդային ուժերի հասուկ կայան: Ենթադրվում է, որ այն կստեղակայվի Քճեսիինի (Պոզնանից ոչ հեռու) ռազմական օդանավակայանի սարածոում, որը հեճազայում ամբողջովին կվերածվի ամերիկյան ուժերի կայանի: Նախաճեսվում է նաեւ ամերիկյան ռազմակայանների ճեղակայումը լեհական այլ ռազմաօդային բազաների սարածոում (Բյալա-Պոդյասկա, Պոլդիզ, Մինսկ-Մազովեցկի):

Ռումինիայի սարածոում ամերիկյան կառավարությունը մճադիր է օզճազործել երկրի ռազմածովային կառույցները, հիմնականում` Կոնսանցա նավահանգստի ճրջակայոում: 2004 թվականի հունվարին Ռումինիայի կառավարությունն առաջարկեց ԱՄՆ ղեկավարությանը` ընճրել ամերիկյան ռազմածովային բազայի սճեղծման համար ամեճնահարմար սարածոը: Ռումինացիների կողմից արված առաջարկության մեջ ասվում է, որ ամերիկյան բազաները «կոչված են դիմակայել Մերծավոր Արեւելից եկող սղառնալիհներին» (թե ինչ սղառնալիհներ է իր հանդեղ ակնկալում Ռումինիան Մերծավոր Արեւելից, արեւելաեվրողական այս երկրի ղեկավարությունը չի նոում): Ըստ ռումինական ղաճճղանության նախարարության հրաղարակած սվյալների, արդեն իսկ երկրի սարածոում զճնվում են ամերիկյան զինվորականներ, որոնց ճեղաճարծը երկրի սարածոում ոչ մի կերղ չի սահմանափակվում:

Կենճրոնական Ասիա

Սեղճեմբերի 11-ից հեճո Միացյալ Նահանգներն իր ռազմական ներկայությունն աղահովեց Կենճրոնական Ասիայի երկրներում: Ռազմավարական ճեսակեճից` նման ներկայությունը ԱՄՆ-ին թույլ է ճալիս ազդեցություն ձեռն բերել

միջինասիական հանրադատություններում, Աֆղանստանի եւ Իրանի վրա, ինչդեպ նաեւ մերձկաստյան տարածքում:

Ինտենսիվ կերպով զարգանում են Միացյալ Նահանգների հարաբերությունները Ուզբեկստանի հետ: 2002 թվականին երկու դատությունները ռազմավարական համագործակցության զարգացման համաձայնագիր ստորագրեցին: Ավելի վաղ, 2001-ի հոկտեմբերին, երկու դատությունները դայմանագիր էին կնքել՝ ամերիկացիների կողմից Ուզբեկստանի ռազմական բազաների օգտագործման մասին: 2001 թվականի աշունից ամերիկյան զորքերը, Աֆղանստանում դաշտերակա գործողությունների անցկացման համատեղում, ակտիվորեն օգտագործում են Խանաբադի (Տաբենդից 550 կմ հարավ-արեւմուտք) ռազմական բազան: Այսօր այնտեղ ծառայություն են անցնում մոտավորապես 1500 ամերիկյան զինվորներ: Ներկայումս Պենտագոնում ակտիվորեն փնտրվում է Խանաբադի ռազմական բազայի 25 տարով վարձակալման հարցը: Ենթադրվում է, որ Խանաբադում տեղակայված ամերիկյան կոնսիդերենտի ֆանակը կհասնի 3 հազարի: ԱՄՆ-ից զատ՝ Ուզբեկստանում ռազմակայան ունի նաեւ Գերմանիան:

Կիրգիզիայում՝ Բիշեկից ոչ հեռու գտնվող Մանաս ֆաղափում այսօր տեղակայված են ամերիկյան, դանիական, հոլանդական, իսրայելական եւ հարավ-կորեական զինվորական միավորումներ: Այստեղ տեղակայված միջազգային ուժերի հիմք են հանդիսանում հենց ամերիկյան ուժերը, մոտավորապես 450 հոգի: Այստեղ է տեղակայված նաեւ F-16 եւ C-130 ինֆրաթիռների ռազմակայանը: Ըստ միջոցառման դայմանագրի, Մանասի ռազմակայանը ամերիկյան կողմը վարձել է մինչ 2005 թվականը, սակայն արդեն այսօր ամերիկյան ռազմական կառույցները սկսել են խորհրդակցություններ կիրգիզական կողմի հետ՝ ռազմական բազայի վարձակալման դայմանագիրը 20 տարով երկարացնելու նպատակով:

Տաջիկսանը ԱՄՆ-ին սրամադրել է իր օդային սարածի՞ր՝ ռազմական օդերացիաներ կասարելու համար, ինչդես նաեւ թույլատրել է օգտագործել Այնի եւ Քուլյաքի օդանավակայանները:

Թուրմենսանը եւ Ղազախսանը նույնդես ամերիկյան ռազմաօդային ուժերին թույլատրել են օգտագործել երկրի օդային սարածի՞ր՝ Աֆղանսանում զինվորական օդերացիաներ կասարելու համար:

Հարավային Կովկաս

Կովկասում ամերիկյան կողմին առաջին հերթին հեսափրում են նախկին խորհրդային ռազմակայանները Վրասանում եւ Ադրբեջանում: Վրասանի հես ռազմական համագործակցությունը ամերիկացիները սկսել են դեռ մինչեւ սեդեսմբերի 11-ի ահաբեկչությունը: ԵԱՀԿ սսամբուլյան գագաթաժողովից հեսո, երբ ռուսական կողմին ռեալ դահանջ ներկայացվեց դուս բերել իր ռազմակայանները Վրասանի սարածից, մի արւ ռուսական, վրացական եւ արեւմյան լրսավամիջոցներ սեսակես հայսնեցին, որ նախկին ռուսական բազաների սեղում 2003-2004 թվականների ընթացում կարող են հայսնվել ամերիկյան ռազմակայաններ (հիմնականում հիւսասկվում էին Վագհանիի եւ Մառնեուլի բազաները): Վրասանի սարածիում ռազմակայանների սսեղծումը ամերիկյան փորձագեսների կողմից հիմնականում բացատրվում է ադագա նավթամուղի գործունեության անվսանգության ադահովման համասեփսում:

Ամերիկյան կողմը հասուկ կարեւորություն է հասկացում Ադրբեջանին, որի հես համագործակցությունը ռազմական ոլորում զգալիորեն զարգացում է ադրել վերջին 3-4 սարիների ընթացում: 2003 թվականի նոյեմբերի 20-ին հասուկ Բափու ժամանեց Եվրոդայում ամերիկյան միավորված

Ադրբեջանական ղեկավարների հետ: Լրագրողների հետ ճեղագրույցի ժամանակ Ռամսֆելդը մասնավորապես նշեց, որ ֆինանսավել է Ադրբեջանյան թերակղզում ռազմականներ տեղակայելու հնարավորությունը: Բացի այդ ԱՄՆ դաժժանության նախարարը ընդգծեց, որ Ադրբեջանի սարածօր «իդեալական է ամերիկյան բազաների տեղակայման համար»: Այցից հետո թուրքական «Յուրիեթը» նշեց, որ ԱՄՆ-ը մոտակա օրջանում դասրասավում է 15 000-անոց կոնսինգենս տեղակայել Ադրբեջանում, ինչն անմիջապես հերվելց թե՛ Բափում եւ թե՛ Վաշինգտոնում:

Ինչդե սեսնում եմ, ամերիկյան ուժերի վերադասավորումն անմիջականորեն առնչվում է նաեւ մեր սարածաօրջանին: Այն, որ ամերիկյան բազաները կարող են շուտով հայտնվել մեր հարեւանների, առաջին հերթին՝ Վրասանի սարածօրում, գրեթե կասկած չի հարուցում: Ադրբեջանն ավելի զգույշ է իր մոտեցումներում եւ ամերիկյան զորքերի տեղակայման հարցը փորձում է դարձնել իր արսափին ֆաղափական օրջախաղերի միջոց: Այսդե թե այնդե, ամերիկյան հնարավոր ռազմական «ներխուժումը» Հարավային Կովկաս էական ազդեցություն կթողնի մեր սարածաօրջանի վրա՝ Հայասանին կանգնեցնելով հերթական մարսահրավերի առաջ:

• ազգային հասվածների վրա հիմնված դաճնային Իրաֆ. գաղափարի առաջամարտիկները ֆրդերն են (որոՑ հաճվարկներով նրանֆ այսօր կազմում են Իրաֆի բնակչության 25%-ը), որոնց վերջնական նոդասակը անկախ ոդեսության ստեղծումն է:

Իրաֆի ֆրդական վերնախավը հայսարարում է, որ նոր Իրաֆը ոդեսֆ է բաժանվի ազգային հասվածների (ղիվանագիտրեն այն ներկայացվում է որոդես «աճխարհագրական դաճնություն»), եւ որ հեսադամյան իրողությունների ոդայմաններում նախկին կենտրոնացված ոդեսությունը այլեւս չի կարող կենսունակ լինել:

Թե՛ «Քուրդիսանի ժողովրդական կուսակցությունը» (նախագահ՝ Մասուդ Բարզանի), թե՛ «Քուրդիսանի հայրենասիրական միությունը» (նախագահ՝ Ջալալ Թալաբանի) որեւիցե լուրջ սարաձայնություն չունեն «աճխարհագրական դաճնության» հարցի շուրջ: Դաճնային Իրաֆի «Քուրդիսան» կոչվող միավորը ոդեսֆ է իր մեջ ներառի Դոհուֆի, Էրֆիլի եւ Սուլեյմանիայի շրջանները, ինչոդես նաեւ Դիալայի, Նինեւեհի եւ Քիրուկի շրջանների մի զգալի մասը: Այն ոդեսֆ է ընտրությունների միջոցով ձեւավորի իր խորհրդարանը, ունենա նախագահ եւ սեփական օրենսդրություն: Տեղական հարկերի ու ծախսերի, այլ կերոդ ասած՝ բյուջեի ձեւավորման իրավունքը եւս զսնվելու է տեղական մարմինների իրավասության ներոն՝ ներառելով վերահսկողությունը տեղական ուսիկանության, կրոնի, կրթության, շրջակա միջավայրի եւ ողջ սնտեսության հարցերում: Քրդական առաջարկների համաձայն, իրենց զինված ուժերը (փեճերգա) ոդեսֆ է վերակազմավորվեն՝ որոդես ինֆնավարության ինֆնաոդաճոդանական ուժեր:

խորհրդում, հասուկ ֆրդական հարցի հեՑ կաղված՝ սեղծվել է մի ենթակոմիՑե, ուրը միմչեւ հունիսի 30-ը, այսիմֆն՝ միմչ ամերիկյան զինվորականության կողմից իՑխանության հանձնունը սեղական մարմիններին, ողեՑ է մՑակի հարցի կարգավորման սկզբունքները:

ԿրիՑիկական կեՑը հունիսի 30-ն է, ուրից այն կողմ ֆրդերի եւ նրանց հակառակորդների զործողությունները կարող են էաղես աղակայունացնել Իրաֆր:

Այն, ու Սիրիան, Թուրիան եւ Իրանը դեմ են ֆրդական ինֆնավարությանը, հայՑնի փաս ս. երեֆն էլ ունեն ֆրդական փոֆրամասնություններ: Նորությունը ներիրաֆյան զարգացումներն են, ուրոնֆ այդ առունոժ արդեն իսկ վերածվել են միջազգայինի:

Սուննիների դիմադրությունը հաղթահարելը ֆրդերի հիմնական խնդիրը չէ: Հիմնական խնդիրը դառնուն է Իրաֆի Ցիա հասվածը: Իրաֆի Ցիա վերնախավը (մասնավորաղես՝ Իրանի ՄեՑեղո ֆաղաֆուն ծնված եւ այդ երկրի հղասակ հանդիսացող այաթուլա Ալի Սիսանին ու նրա հանախոհները) զՑնուն է, ու Իրաֆի աղազան իսլամական հանրաղեսության մեջ է («բոլոր մահմեղականները եղբայրներ են». բնականաբար, դաՑնությունը այսեղ ավելորդ է), եւ ֆրդական նախածեռնությունը դիՑարկվուն է ուղես հակաիսլամական մի երեւոյթ: Այսօր, ուղես Իրաֆի առաջասար ուՑ, հանդես են զալիս Ցիաները, եւ Ցիրոջ զգացողությունը նրանց դրդուն է մՑածել ողջ Իրաֆի համար:

ՓեՑրվարի 1-ի ահաբեկչական զործողությունները երբիլուն, ուրոնց զոհ զնացին 50-ից ավելի ֆրդեր եւ վիրավորվեցին ավելի ֆան 200-ը, հանգեցրին լիոժին նոր իրավիճակի: Թուրիայի արՑզործնախարար Արդուլահ Գյուլը Ջալալ Թալաբանիին եւ Մասուդ Բարզանիին հասցեզրված իր ցավակցական հեռազրուն նրանց անվանեց «մեր բարե-

կամներ», իսկ ֆրդական մի ղասվիրակությունն փեհրվարի առաջին Տասնօրյակում Անկարայում հանդիղղումներ ունեցավ թուրքական բանակային եւ հեհախուզական մարմինների ներկայացուցիչների հեհ:

Խնդիրը, ըստ ամենայնի, վերը հիեասակված «իսլամական համակարգն» է, որը հանդես է գալիս որղես ամերիկյան ներկայության դեմ ուղղված եւ Իրափի աղագային առնչվող գաղափարախոսական ամենաուժեղ գործոն: Քրղերն այսօր դրանում հենում են սեփական ազգային նղասակների դեմ ուղղված հիմնական վհանգը, իսկ Անկարան՝ ներիրայան գործընթացներում հանուլ հալու եւ նոր իսլամիսական հարեւան ձեռք բերելու վհանգավոր հեռանկար: Անկարայի համար իրափյան թուրքմենները բավարար ուժ չեն, ուսիեւ ֆրղերը կարող են հանդես գալ որղես դաեանակից:

Այս հանգամանքն իհարկե չի նեանակում ֆրդական ինքնավարության հարցում ղաեհոնական Անկարայի դիրորոեման փոփոխություն, սակայն իսլամիսական վհանգը առարկայորեն ղարարս հող է սեղծում թուրք-ֆրդական մարհավարական համագործակղության համար:

ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄՈԴԵԼԻ ՄԱՍԻՆ *Դավիթ Հովհաննիսյան*

Անկախություն ձեռք բերելու օրից Հայաստանի Հանրապետությունը մտել է իր համար բոլորովին նոր՝ միջազգային ճնշման հարաբերությունների ոլորտ: Այդ հարաբերությունների զգալի մաս են կազմում մուսուլմանական երկրների հետ առեւտրաճնշման կապերը: Մեզ համար նոր այս իրողությունը կարեւորում է «իսլամական ճնշման համակարգի» մասին իրական դասկարացում ունենալը, այդ համակարգի հիմնարար սկզբունքների կրոնա-իրավական հիմքերին ծանոթ լինելը, հասկալիքս որ ներկայումս մուսուլմանական ճնշման սկզբունքները առաջնային դեր են ստանում մեր հարեւան սարածառջաններում:

1981թ. իսլամական բանկերի թիվն աճխարհում ընդամենը 15 էր: Ներկայումս այդ սիդի հաստատություններն աճխարհում արդեն այնքան շատ են, որ դժվար է որեւէ սլյալի վրա հիմնվել: Այնուամենայնիվ, Հարվարդի համալսարանի՝ Իսլամական ֆինանսների տեղեկատվական ծրագրի սլյալների համաձայն՝ այսօր աճխարհում մուսուլմանական օրենքների հիման վրա են կառուցում իրենց աճխասանքը 326 բանկային հաստատություններ:

Իսլամական բանկերի թվի կտրուկ աճը դիտորդները կաղում են այսպես կոչված «իսլամական զարթոնքի» գործընթացի հետ եւ համարում, որ այս երեւույթը մեկն է **«իսլամական ճնշման կադադարի (մոդելի)»*** ձեւավորմանն ուղղված փայլերի շարքում:

Տարբեր իսլամագետների կողմից բազմիցս ընդգծվել է այն միտքը, որ իսլամը ոչ միայն կրոն է, այլ միաժամանակ նաեւ աւխարհայացք է ամրելակերտ:

VIIդ. սկզբին իսլամի հիմնադիր Մուհամմադ իբն Աբդալահը, որը ճանաչվեց որդես Ալլահի մարգարե, կարողացավ Մադինա քաղաքում ստեղծել հավասարյալների *ումմա*, այսինքն՝ միավորել հավասարյալներին նույն կրոնին դասկանելու սկզբունքով, որը վեր է դասվում բոլոր այլ տիրոջ դասկանելություններից: *Ումման* ոչ միայն կրոնական համայնք է, այլ նաեւ նշանակում է հասարակություն, ղեկավարություն, իսլամական ժողովուրդ է այլն:

Մադինայի, իսկ հետագայում նաեւ գրեթե ամբողջ Արաբիայի կառավարումը, որը վերաբերում էր կյանքի բոլոր ոլորտներին, իրականացվում էր Մուհամմադ մարգարեի շուրջը հայտնվող Ալլահի խոսքի՝ Ղուրանի, ինչպես նաեւ սուրճո առաջալի անմիջական ղեկավարությունը ձեւակերտող որոշումների շնորհիվ: Հասկանալի է, որ հավասարյալ մուսուլմանների համար վաղ օրջանի *ումմայի* կաղապարը հանդիսանում է բացարձակ իդեալ, որին անհրաժեշտ է ձգտել: Սա վերաբերում նաեւ կյանքի ցնցեսական ոլորտին:

Ինչպես հայտնի է, Ղուրանում եւ հադիսներում¹ կան ուղղակի ցուցումներ այն մասին, թե ինչ սկզբունքներով ղեկ է իրականացվեմ տարբեր ցնցեսական գործառնություններ: Դրանցից կարելու ազոյններն են *զաֆաթի*², *ուլուհի*³ եւ հարկային ոլորտը կարգավորող այլ դրոյթները, դարսք սրվող գումարի համար տոկոսադրոյքը (*րիբա*) արգելող Ղուրանի հանգառողը, ցուցումները ժառանգոյթյան կարգի վերաբերյալ⁴ եւ այլն:

Համաձայն ուլեմների, իսլամի՝ սոցիալական եւ ցնցեսական ոլորտներին վերաբերող ամենակարելու կարգավորիչ սկզբունքը արդարությունն է (*ադլ*), որը դեռելս միջնադարում մանրամասն մշակվել է տարբեր մուսուլմանական կրոնա-

իրավական ուղղություններին տրասկանող գիտնականների կողմից: Առի եզրը Ղուրանում ամենահաճախակի օգտագործվող բառերի թվին է տրասկանում, ինչն ինըսինքնյան արդեն ընդգծում է այն կարելությունը, որը սրվում էր այս հասկացությանը: Առաջին հերթին ասվածաբանական եւ բարոյական կատեգորիա լինելու հետ միասին, *առի* հանդիսանում է նաեւ հասարակության մեջ սոցիալական եւ սնեստական հարցերի կանոնակարգիչ:

Այսպիսով, ընդունելով *առի* որդես լիարժեք սնեստական կատեգորիա՝ իսլամական տեսությունը մարդու սնեստական գործունեության մասին ձեռք է բերում ոչ միայն սնեստագիտական, այլ նաեւ էթիկական ուղղվածություն, ինչը թույլ է տալիս այս կտրվածով խոսել արդեն, ինչդեպ գրում են ժամանակակից մուսուլմանական գիտնականները, «իսլամի սնեստական արժեքների համակարգի» մասին, որը հանդիսանում է մուսուլմանական արժեքների համակարգի անփակելի մասը:

Իսլամի կարելուագույն սկզբունքը՝ բացարձակ միասնականությունը (*թաուհիդ*), սնեստական ոլորտում ձեռք է բերում մի լրացուցիչ իմաստ. այն այնդեպ է կարգավորում «հոգեւորի» եւ «նյութականի» հարաբերակցությունը, որ հոգեւորը հանդիսանում է մարդու եւ հասարակության կյանքի բոլոր ոլորտների, այդ թվում նաեւ սնեստական, բացարձակ կանոնակարգող: Այս առաջնային սկզբունքի վրա է հիմնվում «իսլամական սնեստական համակարգի» վերաբերյալ ժամանակակից տեսությունը:

Համաձայն այդ տեսության, մուսուլմանական գործարարական տրակտիկան իրականացվում է երկու հիմնական ձեւերով. «*մուֆալադա*»՝ առեւտրական հաստատությունների միջեւ կնքվող երկարաժամկետ համաձայնություն, որն ընդգրկում է

դայնանավորվածություններ փոխադարձ, ինչդեռ նաեւ միասնական առեւտրական գործունեության եւ փոխօգնության մասին, եւ «*ինձամ*»՝ նույնաժող համաձայնություն, որը, սակայն, վերաբերում է միայն ադրանփի մի սեսակի առեւտրին⁵:

Ուլեմները եւ մուսուլմանական սնտեսագետները համաձայնվում են, որ կարելի է առանձնացնել գործարարական որակսիկայի հինգ առանձին սեսակ. *մուկառադա, Եարիֆաթ ալ-ինձամ, Եարիֆաթ ալ-արդան, Եարիֆաթ ալ-վուջուհ* եւ *Եարիֆաթ ալ-մուֆավադա*: Ալ-Մուկառադան նշանակում է գործընկերություն կադիսալի եւ աժխասանփի միջեւ, երբ եկամուտը բաժանվում է համաձայն նախնական դայնանավորվածության, բայց կորուստը բաժին է ընկնում միայն դրամաժիրոջը, քանի որ համարվում է, որ մյուս կողմն արդեն կորցրել է իր աժխասանփը, ժամանակը եւ նախաձեռնությունը: *Եարիֆաթ ալ-արդանը* այնդիսի համաձայնություն է, որը նախատեսում է միայն առեւտրական համագործակցություն՝ առանց կադիսալների միավորման: *Եարիֆաթ ալ-վուջուհը*՝ համաձայնություն է առեւտրի վարկավորման մասին: *Եարիֆաթ ալ-մուֆավադան* իրենից ներկայացնում է դայնանագիր, որով միավորվում են գործընկերների դրամագլուխները, եւ նախատեսվում է փոխադարձ ադախովագրում⁶:

Եարիֆաթը, որը Ալլահի կողմից ունմային թելադրված օրենքն է, հիմնվելով վերը հիշատակված *ադլ-ի* սկզբունփի վրա, արգելում է սեղեկասվական ասիմետրիկությունը, որը հղի է անկանխատեսելի կորուստներով (*դարար*), սղեկուլյասիվ եկամուտը (*մեյսար*) եւ վարկային տկոսը (*րիբա*):

Ղարար բառացիորեն նշանակում է «մոլորության մեջ գցել»: Տնտեսական տեսության մեջ *ղարարը* դասադարսվում է, քանի որ համարվում է, թե գործարի ավելի սեղեկացված կողմն ունի առավելություն մյուս կողմի նկատմամբ: *Ղարար* դարունակող դայնանագրերի օրինակները բազմազան են.

այնդիսի աղբյուրի վաճառք, որն այդ դեպքում չի դասակարգվում վաճառողին կամ գործարք, որի վերաբերյալ կնքված դաշմանագրում չի նշվում հստակ գինը, այլ գրվում է, օրինակ՝ «ընթացիկ շուկայական գնով», հիվանդ անասունի վաճառք եւ այլն:

Մեյսարը Ղուրանում գործածվում է որդես ազարս խաղ նշանակող եզր: Խաղամոլությունը խստագույնս դասադասվում է իսլամում, իսկ շարիաթի նորմերը ուղղակիորեն արգելում են այն: Ժամանակակից սննեսական քննության մեջ այս եզրը ստացել է եւս մեկ նշանակություն՝ դրամական զանգվածների ստեղծման նպատակներով սեղաբարձեր, որոնց արդյունքում չեն ստեղծվում նյութական արժեքներ, ծառայություններ, գիտական եւ տեխնոլոգիական նորություններ եւ այլն: Սակայն այդ տիպի դրամական հոսքերը ներկայումս հսկայական ծավալներ են ստացել եւ մեծ նշանակություն ունեն ժամանակակից սննեսական կյանքում:

Այստեղ բանն այն է, որ իսլամական սննեսական նորմերը չեն ընդունում արեւմտյան սննեսության համար այնդիսի հիմնարար սկզբունք, համաձայն որի՝ դրամը նույնպես աղբյուր է հանդիսանում, այսինքն՝ կարող է վաճառվել եւ եկամուտ բերել:

Այստեղից էլ բխում է «*րիբայի*» բացառումը: Բառացիորեն «*րիբա*» նշանակում է «հավելած», «ավելացում», այսինքն՝ ֆանի որ դրամը աղբյուր չի հանդիսանում, առաջ այն չի կարելի տրոհել սալ ուրիշին՝ աղբյուրով դրամով «հավելած», վաճառողական եկամուտ:

Իսլամական բանկերի դրակսիկայում այս հարցը հետեւյալ լուծումն է ստանում. *ռաբ ալ-մալը* (բառացիորեն՝ դրամատեր) ներ է դնում գործարքի մեջ անհրաժեշտ գումարը, իսկ *մուդարիբը* (գործակալ) իրականացնում է այն իր աշխատանքի միջոցով: Եկամուտը բաժանվում է համաձայն

դայնամավորվածության: Այս մոդելը բանկերը կիրառում են ոչ թե վարկավորելով գործարքը, այլ ֆինանսավորելով այն՝ բանկի օջառանառու միջոցները ձեւավորող իրենց հաճախորդների ներդրումներից: Գործարքից ստացվող եկամուտը բաժանվում է բանկի հաճախորդների հաշվեհամարների մեջ՝ համաձայն նրանց հաշվին եղած գումարի ծավալի: Այսինքն՝ իր հաճախորդների հետ գործարքներում արդեն բանկն է հանդես գալիս որդես *մուղարիք*, իսկ հաճախորդը՝ որդես *ռաք ալ-մալ*:

Շարիաթի արգելքները դեռեւս XIX դարում որոշակիորեն խոչընդոտեցին իսլամական երկրներում բանկային կադիսալի զարգացմանը, ինչը, իր հերթին, բացասականորեն անդադարծավ ընդհանուր սնտեսական զարգացման վրա: Միաժամանակ նոր սնտեսական հարաբերությունների ձեւավորումը ստիպեց ուլեմներին լրջորեն զբաղվել շարիաթի նորների՝ նոր իրավիճակին համադասասխանեցնելու աւխասանով, որը սկսվեց դեռեւս 1880-ականներին՝ մուսուլմանական մոդեռնիստների գործունեությամբ եւ որոշակի ու ամբողջականացված տեսք սկսեց ձեռք բերել միայն անցած դարի վերջին տասնամյակներին:

Իսլամական սնտեսական կադադարը հիմնականում իրականացվում է իսլամական բանկերի միջոցով: Առաջին իսլամական բանկերը ստեղծվել են 1963թ.՝ միաժամանակ եգիպտոսում եւ Մալայզիայում: Սակայն իսլամական բանկային համակարգի ձեւավորումը տեղի է ունենում օտս ավելի ուշ՝ 1970-ականների կեսերին եւ կադված է Արեւմուտքի «մեծ էներգետիկ ճգնաժամի» հետ, որի շնորհիվ նավթ արտահանող երկրները ձեռք բերեցին գերաւույթներ: Այդ տաույթների կուտակումը ստեղծեց ծավալուն դրամական զանգված, որի մի մասը ակունուլացվեց նորաստեղծ սաուդական, էմիրայական, բահրեյնյան, կատարյան եւ այլ բանկերում: 1975թ. Ջիդդայում՝ Իսլամական կոնֆերանս

կազմակերպությանը կից հիմնվեց Ջարգացման իսլամական բանկը, որի հիմնական խնդիրներից է՝ օժանդակել իսլամական ճնշեսական կաղաթարի եւ իսլամական բանկային համակարգի կայացմանը եւ զարգացմանը: Նույն յոթնասունականների վերջին ստեղծվեցին իսլամական առեւտրաարդյունաբերական ղալասը, Առեւտրի զարգացման իսլամական կենտրոնը, ավելի ուշ՝ նաեւ իսլամական ներդրումային ընկերությունը, իսլամական ֆինանսական ընկերությունը, իսլամական հաշվադատական հաշվառման եւ աուդիտի կենտրոնը եւ այլն:

Արդեն ինստուցիաների վերջին ստեղծվեցին Միջազգային իսլամական ֆինանսական շուկան եւ իսլամական ֆինանսական հաստատությունների գերագույն խորհուրդը: Դրանք փաստորեն որոշում են իսլամական բանկային եւ առեւտրային ֆաղափականությունը՝ իրենց ջանքերը հիմնականում ուղղելով ենթակառուցվածքների ստեղծման խնդրին, որի լուծումը թույլ կտա՝ միավորելով իսլամական արժեթղթերի (*unifit*) տերերի գումարները, ստեղծել իսլամական ընդհանուր շուկա:

Մուսուլմանական ֆինանսական հաստատությունների հիմնական մասը գտնվում է Միջին Արեւելի տարածաշրջանում՝ Եգիպտոսից մինչեւ Իրան: Նրանց համընդհանուր կադրերը հավասար է 13,4 մլրդ դոլարի, շրջանառու միջոցները՝ 195 մլրդ դոլար: Պետական բանկերը չնայած ֆանկով ավելի քան են, բայց իրենց միջոցների ծավալներով գերազանցում են մասնավոր կադրերային դասկանող բանկերին: Այսպիսի համամասնությունը հիմնականում ադախովվում է իրանական բանկային համակարգի շնորհիվ, քանի որ այս երկրում բոլոր բանկերը իսլամական են եւ դասկանում են դեռությամբ⁷:

Արեւմուտքում առաջին իսլամական բանկը՝ «Իսլամիկ Բենիֆնգ Սիստեմ» անունով, գրանցվել է 1978թ.

Լյուսեմբուրգում: Ներկայումս համաժխարհային առաջին կարգի բանկերի ճնշող մեծամասնությունն իր կազմում ունի շարիաթի նորմերին համադասասխան բանկային գործառույթներ իրականացնող իսլամական ստորաբաժանումներ, որոնք սղասարկու են հավասարյալ մուսուլման գործարարներին:

Պեսֆ է նշել սակայն, որ իսլամական ֆինանսաբանկային համակարգը մինչեւ այժմ դուրս չի եկել համաժխարհային բանկային շուկա: Այն հիմնականում շարունակում է ուղղված մնալ իսլամական ներքին ֆինանսական շուկաների ղախանջները բավարարելուն:

Իսլամական բանկային համակարգի, ինչդեռ նաեւ իսլամական ճնշեսական կաղաղարի հեսագա զարգացման մասին վերլուծաբանները եւ փորձագետներն ունեն շարքեր, հաճախ իրար հակասող կարծիքներ: Նույնիսկ մուսուլմանական երկրները ներկայացնող որոշ մասնագետներ արժահայտում են այն կարծիքը, որ իսլամական բանկերը կարող են զարգանալ, եթե շարիաթի նորմերի մեջ փոփոխություններ կատարվեն եւ վերանայվի դրամի նկատմամբ մոնետոււմը, այսինքն՝ այն ընդունվի որդես աղրանք, որի հետ կարելի է կատարել այն բոլոր գործառույթները, որոնք կատարվում են աղրանքների մյուս ճեսակների հետ: Այլաղես, կարծում են նրանք, այդ բանկերը կամ դասաղարսված են լինելու մնալ նեղ սահմաններում եւ չզարգանալ, կամ էլ երեսղաշորեն շարիաթի ղախանջներին համաղարսասխանեցնելով՝ այլ կերղ անվանել այն ավանդական գործառույթները, որոնք ոչ իսլամական բանկային գործունեղյան հիմնական մասն են կազմում:

* Տեղին է մեջ բերել Անդրեյ ժուրավլեւի հետեւյալ կարծիքը. «Խոսելով իսլամական ճնշեսական կաղաղարի մասին՝ մենք, բնականաբար, հաշիվ ենք սալիս մեզ, որ ճնշեսությունը, ինչդեռ, ասեմք, ֆիզիկական, չի կարող լինել իսլամական, քրիստոնեական, հուդայական կամ բուդդայական: Ասելով «իսլամական ճնշեսություն»՝ մենք հասկանում ենք սսանդարս ճնշեսական համակարգ, որը սարբերվում է միայն նրանով, որ համադասասխան դավանանքը նրան դարձադրում է բարոյական համալիր՝ որդես համակարգային բալանսի գործոն: Կիրառական առունով դա նսանակում է նաեւ սարիաթի կողմից ընդունված ֆինանսական մենեջմենթի սկզբունքների օգսագործում: Տվյալ կաղաղարի այս յուրահասուկ հասկանիւրը, բնականաբար, չի բացառում հիմնական օրենքները, որոնք իսլամական ճնշեսության մեջ գործում են ճիւս այնդես, ինչդեռ ցանկացած մյուսում»:—ԻցՐՈՉսղՉ Ը. ՂՈՎՈՎՐՈՅօ, փՑցբՈղ ԽՏՐՈՎ.—ԿՑղփղրՑՉղվվօղ ջՆՏՌՄՈ, No. 5, 2003, Ծ., ր. 383.

¹ Մուհամմադ մարգարեի (570 - 632թթ.) խոսքը եւ գործը վավերագրող հակիրճ արձակ դասնություններ, որոնց համալիրը կազմում է սուննան, որը ճանաչվում է որդես Ղուրանից հետո իսլամի երկրորդ կարեւորագույն աղբյուր:

² Հարկ, որը հավաքվում է չհավորների կարիքները հոգալու համար: Սովորաբար թարգմանվում է որդես «մաբում», քանի որ այս հարկի վճարումը «մաբում» է հարսությունը եւ թուլլասրելի դարձնում նրանից օգսվելը: *Հաբաթը* վճարում են միայն չափահաս աւխասունակ ղղամարդիկ, այն բաժանվում է աղբասների, չհավորների, անվճարունակ դարձաղանների, զաբաթ հավաքողների, խրախուսանքի արժանի անձանց եւ ջիհադի զինվորների միջես:

³ Հողագործության արտադրանքի եկամուտի 10%-ի չափով հավաքվող հարկ: *Nicr* էին վերցնում նաեւ այլադավանների առեւտրական գործունեությունից ստացվող եկամուտներից:

⁴ Ժառանգների կազմը եւ մասնաբաժինները Ղուրանում եւ հադիսներում հստակ նշված են, այսինքն՝ ժառանգություն թողնողի կամքը հաշվի չի կարող առնվել:

⁵ Zubaidis S. Economic and Political Activizm in Islam. L., 1972, p.284.

⁶ Ghouse A.M.Islamic Economic Sistem: Planning of International Trade. Karachi, 1979, p. 14.

⁷ HSBC Economic Bulletin, 4th Quarter, 2002.

ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԱՅԱԲԵԿՉՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԱՅՄԵԴԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՑ *Արաֆա Փառայան*

Ահաբեկչությունն աշխարհի ամենասուր հիմնախնդիրներից մեկն է, որ հասուկ է մարդկային բոլոր հասարակություններին եւ ժամանակներին:

Ահաբեկչությունը կանխամտածված եւ նդասակառուցված բռնարար է՝ հանուն փաղափական, գաղափարական կամ սոցիալ-սնտեսական նդասակների: Ահաբեկչությունը կարող է ընկալվել նաեւ ազատության, ազգային կամ կրոնական գաղափարների դաժտանության տեսանկյունից:

Անհնար է չարծանագրել, որ միջազգային հարաբերությունների արդի փուլում մեծ տարածում եւ լայն ընդգրկում ունի իսլամական ահաբեկչությունը: Այն միջազգային ահաբեկչության մաս է կազմում եւ գործում է թե՛ իսլամի տարածման ավանդական շրջաններում, թե՛ դրա սահմաններից դուրս: Իսլամական ահաբեկչությունը լուրջ տղառնալիք է դարձել աշխարհի անվտանգությանը եւ հանգեցրել ոչ մահմեդական աշխարհի տեսանկյունից իսլամի աղճատմանն ու արժեգրկմանը:

Կրոնական մոլեռանդությունը (fanaticism) հասուկ է իսլամական ծայրահեղականությանը (extremism), որը ահաբեկչությունը օգտագործում է որդես մեթոդ եւ նդասակին հասնելու արդյունավետ միջոց: Այս գաղափարախոսության մարտիկները՝ *մոջահիդները* (արաբերեն՝ Ասծո համար մարտնչողներ) ռազմական եւ գաղափարական լայն դատարարական ծուծություն են անցնում, իսկ ահաբեկչական

գործողությունների ընթացքում սղանվելու դեպքում՝ որակվում որդես *ժահիդ* (արաբերեն՝ նահասակ, զոհ):

Չնայած արդի փուլում իսլամական արմատական կրոնա-ֆաղափական հոսանքներն ու ուղղությունները սարբեր նդասակներ են հեռադնդում, սակայն նրանց բղրոհ գաղափարական արժեհանակարգը հիմնված է իսլամական սկզբունքների վրա: Նրանք դայարում են թե՛ ներհին, թե՛ արսափն թեմամիների դեմ: Ներհին խնդիրները հիմնականում ներառում են իսլամական դեսուքուններում աեխարհիկ վարչակարգերի սադալումն ու իսլամական կարգերի սեղծումը: Ներհին թեմամիները մահմեդականներ են, որոնք, նրանց սեսանկյունից, գործում են ոչ իսլամի քջանակներում:

Արսափն ոլորքը ոչ մահմեդական աեխարհն է, որի նկասմամբ իսլամական արմատականների արժեհանակարգը հիմնված է իսլամական որոեակի սկզբունքների վրա: Ըստ այդմ՝ աեխարհը բաժանված է *իսլամի* աեխարհի՝ Dar al-Islam (որեղ ադրում են մահմեդականները եւ որը կառավարվում է իսլամի օրենքներով), եւ դասերազմի աեխարհի՝ Dar al-Harb (որեղ ադրում են ոչ մահմեդականները եւ կառավարվում ոչ իսլամի օրենքներով) միջեւ: Սակայն մահմեդականների քարունակական դայարի՝ *Ջիհադի* արդյունքում Ասծո խոսքը՝ իսլամը, ի վերջո կհասասվի երկրագնդի վրա, եւ ամբողջ աեխարհը կվերածվի իսլամի աեխարհի՝ *ումմայի*: Մահմեդականներն ի վերջո կկարողանան վերականգնել իսլամի փառքն ու հզորությունը: Իսլամական արմատականները բացառադես իսլամով են դայամանավորում աեխարհի զարգացման ընթացքն ու ադագան: Իսլամական այս սկզբունքները, ի վերջո, վերաճում են տոսալ գաղափարախոսության, որի նդասակն է անողոք դայարը արեւնջան արժեհանակարգի եւ աեխարհի «անհավաս» բնակչության դեմ՝ նաեւ տոսալ բռնությունների միջոցով: Արմատականները վկայակոչում են Ղուրանը եւ հավասացած են, որ իսլամի առաքելության դաեդանության

դեղմում շահած են դուրս գալու. «(Ալլահը) ներում կենորհի ձեռնդեհին եւ ձեզ կառաջնորդի դրախտ (*jannat*), որի ընդերքով գետեր են հոսում, կրնակեցնի ձեզ դրախտի այգիների հրաշալի կացարաններում: Դա մեծագույն արհայություն է» (Ղուրան, «Սուրաթ աւ-Սաֆ», 61;12): Հադիսներում նշված է, որ *Ջիհադի* մեջ ներգրավվածները մեծ առավելություններ են ունենալու թե՛ երկրային, թե՛ երկնային կյանքում՝ «Ալլահը դրախտում հարյուր հանգրվան է նախասեսել նրանց համար, ովքեր կմարտնչեն իր ճանադարհին»:

Ահաբեկչությունն իրականացրած իսլամական կազմակերպությունների մեջ առանձնահատուկ տեղ են զբաղեցնում արաբական արեւելի կրոնա-ֆաղափական այն կազմակերպությունները, որոնց գործունեությունն ընթացել է Պաղեստինյան եւ արաբա-իսրայելական հակամարտության շրջանակներում եւ ուղղված եղել Իսրայելի տեսության ու սիոնիստական գաղափարախոսության դեմ: Ձինված գործողություններ իրականացնելով Իսրայելի կողմից գրավյալ արաբական, ներառյալ Պաղեստինյան սարածներում՝ նրանք նմանակ են հետադարձ արաբական սարածների ազատագրումը, ինչպես նաեւ Պաղեստինյան անկախ տեսության ստեղծումը: Նրանց կարծիքով՝ Արեւմուտքը ազդեցիկ ֆաղափականություն է իրականացնում Մերձավոր Արեւելքում, հովանավորում Իսրայելին, որին կարելի է հակազդել միայն արյամբ:

Հետաքրքրություն է ներկայացնում այն հարցը, թե ինչպես է դիտարկվում ահաբեկչությունը մահմեդական աբխարհի սարբեր շրջանակների (արմասական, չափավոր, Պաշտոնական եւն) սեսանկյունից:

Միջազգային հանրությունը, «Հիզբալլա» կազմակերպության հոգեւոր առաջնորդ այաթուլա Մուհամմադ Հուսեյն Ֆադլալլահի համոզմամբ՝ հակված է իսլամականների մեջ միայն ահաբեկիչների տեսնել, մինչդեռ Արեւմուտքը մոռացել

է գաղութասիրության ԵՐՋԱՆԻ ղաժանությունը: «Մեզ ղաժիվ է բերում այն, որ մեզ ահաբեկիչներ են անվանում, քանի որ ամերիկյան լեհսիկոնում “terrorism” նշանակում է ազատագրական շարժում եւ հակազդեցություն օկուղացիային»: «Իհարկե, մենք իսկական ահաբեկիչներ չենք: Մենք հարգում ենք բոլոր ժողովուրդներին եւ ցանկանում ենք, որ բոլոր ժողովուրդները խաղաղ աղբեն: Սակայն մենք հարգում ենք նաեւ մեզ, մեր երկիրն ու մեր ժողովրդին, մենք թույլ չենք տա, որ որեւէ մեկը իր կամքը թելադրի մեզ...»: Նշենք, որ «Հիզբալլա» կազմակերպությունը 1980-ականներից սկսած զինված գործողություններ է իրականացրել Իսրայելի դեմ՝ նղաժակ ունենալով ազատագրել 1982թ. Իսրայելի կողմից օկուղացված Լիբանանի հարավը:

Իսրայելի դեմ բազմաթիվ ահաբեկչական գործողություններ իրականացրած ղաղեւսիւնյան կազմակերպություններից «Համասը» եւ «Ձիհադ ալ-իսլամին» ձգժում են արղարացնել Իսրայելի խաղաղ բնակիչների դեմ իրականացրած ահաբեկչությունը՝ նշելով, որ իրենց գործողություններն ուղղված են եղել միայն իսրայելական բանակի դեմ, իսկ զոհերը քաղաքացիների ԵՐՋԱՆՈՒՄ ամեն ղաժեքազմի վնասներից են: Իր հերթին Իսրայելի կառավարությունը ղեժական մակարղակով եւ ավելի ընդլայնված ձեւով է ահաբեկչություն իրականացրել Պաղեստինի դեմ: Արաբ իրավաբան ալ-Աբրան, խոսելով ղաղեւսիւնցի ժողովրդի նկատմամբ Իսրայելի իրականացրած բռնությունների մասին, մասնավորաղես նշում է. «...Այնքան ժամանակ, քանի դեռ գոյություն ունեն կառավարություններ, որոնք ընդունակ են հեժեւողականորեն զբաղվել ահաբեկչությամբ, ղաժասախան ահաբեկչական գործողությունները մնում են որղես միակ հնարավոր հակազդեցությունը նրա զոհերի համար»:

Պաղեստինյան ահաբեկչության մեջ հասկանժական են ահաբեկչական գործողությունները, որոնք իրականացվում են

մարդաբան վայրերում, մահադատարների կողմից: Ուժագրավ է, որ վերջին օրջանում այս մեթոդն օգտագործում են նաև չեչեն մահադատարները:

Իսլամական ահաբեկչական կազմակերպությունների մեջ հասկալի առանձնանում է «ալ-Կաիդան», որի առաջնորդը ողջ աշխարհի մահմեդականներին կոչ է արել ամենուր սղանել ԱՄՆ ֆաղաֆաղներին, ինչդեպ նաև նրանց դաճակիցներին: Արմատականների դատկերացմամբ՝ ԱՄՆ-ը չարիքի եւ բռնության մարմնավորում է, մի դեռություն, որ ձգտում է թելարել իր կամքը եւ ֆաղաֆաղությունը ամբողջ աշխարհին: Այդ է դատճառը, որ 2001թ. սեդտեմբերի 11-ին ԱՄՆ-ում տեղի ունեցած աննախադեղ ահաբեկչական գործողությունը իսլամական ծայրահեղականները դիտարկեցին որդեպ ԱՄՆ-ին դատճեղու իրական միջոց:

Սակայն մահմեդական աշխարհում ահաբեկչությունն իրարամեծ գնահատականներ ունի: Ռուսատսանի Դաճնության մահմեդականների գերագույն մուֆտի, ռեյիս ուլ-իսլամ Թաղաթ Թաղուդդինի կարծիքով՝ իսլամական արմատականները աղավաղել են իսլամի նճանակությունը: Կրոնական մոլեռանդությունը ծնում է անհանդուրժողականություն, որն ի վերջո հանգեցնում է ահաբեկչության: Նրա կարծիքով՝ *իսլամիզմը* ոչ միայն իսլամը չէ, այլեւ իսլամի ժխտումն է, նրա հոգեւոր եւ ավանդական էության մեծումը, որ սղառնալիք է առաջին հերթին ճճմարիտ իսլամի համար:

Ահաբեկչության նկատմամբ մահմեդական աշխարհի դաճտոնական դիրբորոճումն արտահայտել է իսլամական բարճագույն ֆաղաֆական մարմինը՝ Իսլամական կոնֆերանս կազմակերպությունը (ԻԿԿ): ԻԿԿ-ն առաջարկել է հրավիրել միջազգային ֆորում՝ սահմանելու ահաբեկչության ֆեռնոմենը՝ «...առանց ընտրողականության կամ երկակի չափանիւճների (double standards)», որ կոզնի հայտնաբերել ահաբեկչության առաջացման դատճառները, արմատախիլ անել դրանք եւ

հասնել միջազգային անվճանգության եւ կայունության հաստատմանը: ԻԿԿ-ն ընդգծում է, որ մերժում է որեւէ կառուցել ահաբեկչության եւ իսլամական ու արաբական մահմեդական ժողովուրդների՝ հանուն ինֆորոսման, ինֆնադատության, ինֆնիսանության եւ օտար սիրադեմության դեմ դաշարելու իրենց իրավունքների միջեւ: ԻԿԿ կարծիքով՝ իսլամը ահաբեկչական կրոն ներկայացնելը կարող է վնաս հասցնել աշխարհի ժողովուրդների միջեւ զոյություն ունեցող հարաբերություններին: ԻԿԿ-ն անթույլատրելի է համարում ահաբեկչության ընդլայնումը, անգամ եթե այն կիրառում է որեւէ իսլամական երկիր՝ օգտագործելով իսլամը շահադիսական նպատակների համար:

Ինչեւէ, իսլամը շարունակում է ակտիվ դերակատարություն ունենալ մահմեդական աշխարհի ֆաղափական գործընթացներում: Իսկ ահաբեկչությունը գնալով մեծ չափեր է ընդունում, սասկանում է մոլեռանդությունը, որոնց դեմ ուղղված դաշարը թվում է անհաղթահարելի անգամ ամենահզոր ուժերի եւ գերտրությունների համար, որոնք ոչ դակաս դերակատարություն են ունեցել ահաբեկչական կազմակերպություններից շատերի ձեւավորման եւ գոյատեւման հարցում:

**ՀԱՄԱԹՈՒՐՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՎ ՄԻԹ-Ի ՁԻՆԱՆՇԱՆԸ
ԳԵՆՐԳ ՅԱՂՐԾՅԱՆ**

Թուրքիայի Հանրապետությունում այսօր գործում են Պետական անվտանգության երեք ծառայություններ՝ բանակի գլխավոր ծառայի Հետախուզության գլխավոր վարչությունը, արտաքին գործերի նախարարության Տեղեկատվության և ուսումնասիրությունների վարչությունը և Ազգային հետախուզության կազմավորումը («Միլլի Իսթիհքարաթ Թեճհիլաթի», կրճատ՝ ՄԻԹ), որը համարվում է երկրի հիմնական գաղտնի սպասարկությունը:

ՄԻԹ-ը Պետական առանձին կառույց է և չի մտնում որեւէ նախարարության կազմի մեջ: ՄԻԹ-ն անմիջականորեն ենթարկվում է վարչապետին, և նրա ղեկավարն ունի վարչապետի գլխավոր խորհրդականի կարգավիճակ:

Մեր ուսումնասիրության առումով հետաքրքրական է այն փաստը, որ ՄԻԹ-ն իր Պատմության սկիզբ է հայտարարում 1913թ. նոյեմբերի 17-ը, երբ «Միություն և առաջադիմություն» կուսակցության եռադեմոկրատիկ անդամ, Օսմանյան կայսրության Պատերազմական նախարար Էնվեր փաշան հիմնեց «Հասուկ կազմավորումը» («Թեճհիլաթ-ի Մահսուսե»):

«Թեճհիլաթ-ի Մահսուսե» հաշվետու էր միայն «Միություն և առաջադիմություն» կուսակցության ղեկավարությանը և ոչ թե օսմանյան Պետությանը: ՄԻԹ-ը, իր Պատմությունը սանելով մինչև «Թեճհիլաթ-ի Մահսուսե», հսակորեն արտահայտում է իր համաթուրքական էությունը, այլապես կառույցի հիմնադրման թվական Պետք է հռչակեր 1926թ. հունվարի 6-ը, երբ հիմնվեց ՄԻԹ-ի նախորդը՝ «Ազգային ադախովության ծառայությունը» («Միլլի Էմնիյեթ Հիզմեթի»):

Իթքիհաղական դոկտոր Նազընի ղեկավարած «Թեֆիլաթ-ի Մահսուսեն» կարելուր դեր խաղաց Մեծ եղեռնի իրագործման մեջ: ՄԻԹ-ը երեւի դա եւս նկատի ունի, երբ իր լուսնական կայքէջում (ինտերնետային սայթ) նշում է, թե «այդ կազմակերպությունը... կարելուր առաջադրանքներ է կատարել եւ ռազմական ու կիսառազմական գործունեություն է տարել Առաջին համաշխարհային լուսնեղանի ընթացքում»:

Համաթուրքական գաղափարախոսությունը իր վառ արտահայտումն է գտել ՄԻԹ-ի զինանշանում: Վերջինս (տես www.mit.gov.tr) բաղկացած է հետեւյալներից.

1. Թուրքիայի Հանրապետության հիմնադիր եւ առաջին նախագահ Մուստաֆա Քեմալի (Աթաթուրք) դիմադրանքներ՝ Թուրքիայի քաղաքացի, երկրագնդի, մահիկի եւ հնգաթեւ աստղի տեսարանի (ֆոնի) վրա:

2. Կրկնակի շրջանակներ, որոնց միջեւ տարածության վերելում ՄԻԹ-ի թուրքերեն անունն է, ներքեւի կողմում՝ 16 աստղեր:

3. Դափնու տերեւներով զարդարված շրջանակ:

Ըստ լուսնական բացատրության.

– Աթաթուրքը «խորհրդանշում է ՄԻԹ-ի հավատարմությունը Աթաթուրքի սկզբունքներին եւ բարեկարգումներին»: Քաղաքագիտական եւ լուսնագիտական գրականության մեջ այդ սկզբունքներն ընդունված է կոչել «վեց սլաֆներ»: Դրանք են՝ հանրապետականությունը, ազգայնականությունը (իմա՝ թուրքիզմը Թուրքիայի սահմաններում, համաթուրքականությունը՝ նրա սահմաններից դուրս), աշխարհիկությունը, հեղափոխականությունը, էտնիզմը եւ ժողովրդայնությունը:

– Երկրագնդի ֆոնի վրա լուսնեղանի Թուրքիայի քաղաքը.– Մրա մասին ասվում է. «Թուրքիայի Հանրապետությունը աշխարհի լուսնեղանից մեկն է եւ, որ աշխարհն, ընդհանուր վերջած, ՄԻԹ-ի հետաքրքրությունների շրջանակում է գտնվում»: Նույն կայքէջում եւ այլուր հայտարարվում է, որ ՄԻԹ-

ի գլխավոր նղասակը թրության շահերի դաճոյանութունն է ամենուրեք: Հայքնի է, որ թուրք դաճոյանական ու գիտական շրջանակները, եւ ոչ միայն նրանք, «թրություն» ասելով հասկանում են ոչ միայն ներկայիս թուրքիայի տարածում ատորոդներին, այլեւ՝ թուրք ցեղից սերող բոլոր մարդկանց: Հետեւաբար, հասկանալի են դառնում ՄԻԹ-ի համաթուրքական հեռահար նղասակները: Մի ուրիշ ատղացույց է նույն կայքէջում տեղ գտած հետեւյալ հաստատումը. «Աւելարհում անկայունության 22 հարցերից 14-ը ամբողջությանը կան մասնակիորեն առնչվում են մեր երկրի ատղահովությանը»: Այդ հարցերի մեջ են մտնում, օրինակ, Չինաստանի թուրքացեղ ուղղուրների եւ Չեչնիայի անջատողական շարժումները:

– 16 աստղերը «խորհրդանշում են դասնության ընթացում հիմնված թուրքական անկախ տասնվեց դետություններին»: Այդ դետությունները, ըստ թուրքական դաճոյանական դասնագրության, սկսվում են շումերական դետությունից: Թուրքական դետություններ են հայտարարվում Հիթիթական դետությունը, Բաբելական կայսրությունը եւ Արարտյան (Վանի) թագավորությունը կան Ուրարտուն: Մեկ խոսքով, դասնության խեղաթուրումը իր տեղն է գտել ՄԻԹ-ի գիմանւանում: Հետեւաբար, զարմանալու կարիք չկա՝ իմանալով, որ դասնության խեղաթուրումը մտնում է ՄԻԹ-ի Հոգեբանական դաճոյանության գլխավոր վարչության գործառույթների մեջ:

– Թուրքիայի քարտեզի ներքեի կողմից դուրս եկող եւ 16 աստղերին միտված ճառագայթները «խորհրդանշում են այն արժեքները, որոնք Թուրքիայի Հանրադետությանը ժառանգ են մնացել անցյալից, եւ հաստատում են դասնության հետ կաղը»: Եթե նկատի ունենանք, որ «թուրքական» համարվող դետություններից տասերը (Մոնղոլական եւ Օսմանյան կայսրություններ, սելջուկյան դետություն եւն) ծավալադաճադեաիվ դետություններ էին, որոնցից էլ այսօրվա Թուրքիան

«արժեքներ» է ժառանգել, ադա մի անգամ եւս դարգ է դառնում ներկայիս թուրքական դիտարկման համաթուրքական ծավալադաճութունը:

–Մահիկն ու ասաղը.–Ինչդեռ Թուրքիայի դրոշի դեմքում, ՄԻԹ-ի զինանշանում էլ նրանց առկայութունը բացաճվում է «Անկախութան, Ազգային միասնականութան եւ Միութան» խորհրդանշաններ լինելով:

–Դափնու սերունդով ցղանակը.–«Խորհրդանշանում է Աթաթուրքի կողմից Թուրքիայի Հանրադեմութան համար նախաստեղծ *«խաղաղութուն քանը, խաղաղութուն աճխարհում»* հիմնական քաղաքականութունը»:

Թե ինչդիսի խաղաղութուն է դա՝ դարգ երեւում է հենց Թուրքիայի Հանրադեմութան 80-ամյա դասնութունից: Բավարար է ասել, որ այս ժամանակահատվածում նա գրավել է Միհրիայի Ալեքսանդրեսի ցղանը, Կիդրոս կղզու հյուսիսային մասը, քարածխային հավակնութուններ է քածել հյուսիսային Միհրիայի, Իրափի հյուսիսի նավթային ցղանների նկատմամբ, բազմիցս սղառնացել է Հայաստանի Հանրադեմութանը եւ Հունաստանին:

ՄԻԹ-ի նշանաբանն է՝ «Մենք թուրք մեծ ազգի ծառայութան մեջ ենք»: Միժո դեճ է նկատի ունենալ, որ «թուրք մեծ ազգը» աճխարհասարած թուրքացել ժողովուրդների հանրագումարն է, եւ Թուրքիայի Հանրադեմութան բոլոր կառույցները, որոնց քարում՝ ՄԻԹ-ը, առաջնորդվում են դեճական հսակ գաղափարախոսութամբ՝ *թուրքականութուն երկրի ներսում եւ համաթուրքականութուն նրա սահմաններից դուրս:*

ԱՌՈՂՋ ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Սամուել Հանսինգսոն

Հաճվի առնելով Ամերիկայում դահողանոդականության եւ ազատականության միջեւ տարբերություններն ու ընթացող բանավեճերը՝ հասուկ ուժադրության են արժանի դահողանոդական մտածողության 3 բնորոշ գծերը՝ հավասն առ Ասված, մարդկային բնության հայեցակարգը եւ ծառայումն ազգին:

Ի տարբերություն ազատականության, դահողանոդականությունն արմատավորված է կրոնում: Իհարկե, որոշ ազատականներ կրոնական մարդիկ են, բայց մնացյալ մեծամասնությունը հակված է աշխարհիկ կյանքի, հանդիսանում է աթեիս կամ ագնոստիկ: Եվ չնայած դահողանոդականները կարող են գործուն մասնակցություն ունենալ կամ չունենալ եկեղեցու գործերին, սակայն հազիվ թե հնարավոր լինի հանդիսանալ դահողանոդական՝ չլինելով հավասացյալ: Քանի որ դահողանոդականները հավասում են Աստծոն, իսկ ամերիկացիները՝ ոչ մեծ, բայց կարելու հրեա փոխմասնությամբ հանդերձ, ճնշող մեծամասնությամբ ֆրիսոնյա են, ադա ամերիկյան դահողանոդականության համար Ասված Հին ու Նոր Կտակարանների ասվածն է: Ժամանակակից Ամերիկայում կրոնական շարժումն ու դահողանոդականությունը ուս ուսի սված, համատեղ հանդես են գալիս սեկուլյարիզմի (ադակրոնացման), ռեյասիվիզմի (հարաբերադատության) եւ ազատականության դեմ: Դահողանոդականության համար մարդը բնավ էլ ամեն ինչի չափանիշը չէ: Գոյություն ունեն Ասված եւ Գերագույն օրենք՝ բնական կամ ասվածային, որ ենթակա չէ մարդուն: Ժխտելով Աստծո եւ մարդկային կամքի հնարավորությունները

գերազանցող Գերագույն օրենքի գոյությունը՝ մարդը սկսում է գահավիժել ներքև՝ դեղի բարոյական ամառխա: Այլընտրանքային սեկուլյար մոտեցումը հիմնված է նրա վրա, որ մարդը հանդիսանում է ամեն ինչի եւ չափանիւշը, եւ արաւիչը, որ անհասներն ու հասարակությունները իրենք են որոշում, թե իրենց համար որն է լավ եւ որը վատ, եւ այդ որոշիչներն ուժի մեջ են մնում այնքան ժամանակ, քանի դեռ դաշտանում են իրենց նշանակությունը:

Կրոնը հանդիսանում է մարդկային խառնվածքի ու փոխհարաբերությունների դաշտանողական հայեցակարգի աղբյուր: Պահպանողական ընկալմամբ, մարդ արարածն ընդունակ է սիրո, վեհամծնության, հերոսության եւ անձնագոհության, բայց նաեւ՝ ասելության, ընչափաղջության, փոքրգոյության, բռնության, նախանձի, ամբարտապանության եւ իշխանասենյության: «Սկզբնական մեղքն» իրականություն է. չարությունը հասուկ է մարդկային խառնվածքին: Եվ քանի որ, Մադիսոնի խոսքերով, մարդիկ հրեշտակներ չեն, ադա կառավարություններն (այլ սոցիալական մեխանիզմների հետ մեկտեղ) անհրաժեշտ են, որոշագի վերահսկեն նրանց եւ, իրենց հերթին, նույնպես դեպք է գտնվեն հսկողության տակ: Պահպանողական հեռանկարում չարիքը կարելի է մեղմացնել ու կասեցնել, բայց ոչ կործանել: Հակադիր հայացքները հիմնվում են նրա վրա, որ մարդկանց ի սկզբանե հասուկ է բարությունը, իսկ չարիքը սխալ ինստիտուցիաների եւ ֆաղափականության արդյունք է: Եթե մարդիկ կարողանան գտնել ճիշտ ինստիտուցիաներ ու ֆաղափականություն, ադա կխուսափեն դաշտանային, հանցագործությունից, աղիւսությունից, անհավասարությունից եւ այլ արատներից:

Այսպիսով, դաշտանողականությունն ընդհարումները եւ նույնիսկ բռնի ընդհարումները համարում է մարդկային խառնվածքի անխուսափելի դրսեւորում: Խմբերում ու հասարակություններում գոյություն ունեն օտարի իրական

բախումներ: Դրանք չեն հանդիսանում թյուրիմացության, անհավաստի տեղեկատվության կամ անհեռատեսության արդյունք, այլ արմատավորված են մարդկային բնության, եսամոլության, ինչդեռ եւ՝ հարսության, անվստահության ու իշխանության համար դայֆարի մեջ: Չնայած փոխադարձ շահը հնարավոր է, սակայն համարյա բոլոր իրադրություններում առկա են հաղթողներ ու դարձվողներ կամ, ծայրահեղ դեպքում, անձինք, որոնք շահել կամ կորցրել են ավելի շատ, եւ անձինք, որոնք շահել կամ կորցրել են ավելի քիչ: Հակադիր դիրքորոշումն այն է, որ անհասների ու խմբերի միջեւ գոյություն ունի բնական ներդաշնակություն, եւ որ առճակատները, հասկալի տեսությունների միջեւ, թյուրիմացությունների ու նրանց «իսկական» շահերի չըմբռնման արդյունք են: Ազատականները հակված են համարել, թե առճակատման երկու կողմերն էլ շահագրգիռ են փոխադարձ համաձայնության եւ ձգտում են հասնել դրան: Պահպանողականները գտնում են, որ երկու կողմերն էլ հավասարապես շահագրգիռ են հաղթանակում եւ ջանում են կորզել այն: Ազատականները կարծում են, թե մարդկանց միջեւ համագործակցության խորացումը հեռացնում է շահերի փոխադարձ ընկալումը, մոտեցնում ու համաձայնեցնում: Պահպանողականներն այդ առիթով լուրջ կասկածներ ունեն:

Ազատականները հակված են հավասալ, թե ընթացիկ հիմնական առճակատման ավարտը, ինչդեռ ինչ էլ որ այն լինի, նշանակում է բոլոր առճակատմանների ավարտ: Պահպանողականները գիտեն, որ մի ընդհարման վերջը հող է ստեղծում մյուսի համար: Նրանք համաձայն են Ռոբին Ֆոֆսի հետ, թե *«դատերազմները հիվանդությունն են, որ կարելի է բուժել, այլ մարդկային բնականոն հարաբերությունների մի մաս: Դրանք առաջանում են նրանից, որ մենք կանք, այլ ոչ այն անակնկալներից, որոնք մեզ հետ ժամանակ առ ժամանակ դատարանում են: Դրանք, ինչդեռ կրոնն ու դոգմաբանությունը,*

հանդիսանում են մարդկային հիմնական մտավայրությունների եւ սղատունների առաջնային դասասխանները»։ Մյուս կողմից, ազատականները համարում են, որ դատաբանները շեղումներ են, որոնք կարելի է վերացնել՝ ժողովրդների միջեւ երկխոսության, միջազգային առեւտրի ընդլայնման, սղառագինությունների վերահսկման դայնամազրերի կատարման, ռազմական ծախսերի կրճատման եւ ՄԱԿ-ի հզորացման միջոցով:

Հաճախ առնելով այս աճարհի եւթյունը՝ դատաբանողականները երկրին նվիրվածությունը Աստուծո նվիրվածության հետ դատում են մի շարքում: Հայրենասիրությունը երեւի զլխավոր դատաբանողական առաքինությունն է: Պատաբանողականներն անչափ հավասարիմ են իրենց երկրին, նրա արժեքներին, մշակութին եւ հաստատություններին: Ի տարբերություն ազատականների մեծամասնության, նրանք միջազգային կազմակերպությունները դիտում են ոչ որդես իմնին բարօրություն, այլ՝ որքանով դրանք օժանդակում են ամերիկյան ազգի բարեկեցությանը: Ազատականներն առավել հակված են, ինչդես Մարթա Նասրաումը, «ազգային հղարտությունը» դիտել որդես «բարոյական վսանգ» եւ նախադատությունը (հայրենասիրությունից առաջ) սալ աճարհաբաղաբացիությանը: Մյուս կողմից, դատաբանողականները համաձայն են Քոուլրիջի հետ նրանում, որ աճարհաբաղաբացիությունը, որ հիմնված չէ ազգայինի վրա, իրենից ներկայացնում է «կեղծ ու փչացած դոտու», եւ որ իսկական հայրենասերը բամահրանով է վերաբերվում *«կեղծ գաղափարախոսությանը կամ թյուր կրոնին, որոնք դիտի համոզեն իրեն, թե աճարհաբաղաբացիությունն ավելի վեի է, բան հայրենասիրությունը, իսկ մարդը՝ սիրո ավելի արժանի, բան ժողովուրդը»:*

Ի սարբերություն դահողակալանների, ազատականները հակված են կասկածի սակ առնել ազգ-դեռության լեզվահիմնությունը: Ազատականության սեսանկյունից, հասուկ ինքնությունները վսանգավոր են, անգի «մեմ»-ի եւ «նրան»-ի միջեւ ստեղծում են արգելներ ու սահմանագատիչ գծեր: Ազատականները նախընտում են նայել առաջ՝ այն ժամանակները, երբ, Սթրուբ Թելբոթի արտահայտությամբ, «*ազգային կարգավիճակը, ինչդիսին որ մեմ այն գիտեմ, կկորցնի իր նսանակությունը, եւ բոլոր դեռությունները կընդունեն միասնական գլորբալ իժխանությունը*»: Նույն ոգով է Ռիչարդ Սենեթը բացահայտում «ազգային ինքնության չարիք», իսկ էմի Հաթմանը «նողկալի» է համարում այն, որ ամերիկյան ուսանողներին սովորեցնում են, թե իրենք առաջին հերթին Միացյալ Նահանգների անդամներ են:

* * *

Տնեսական գլորբալացումը ողջ աժխարհում առաջացնում է խզում ադազգայնացած վերնախավի ու ազգայնական զանգվածների միջեւ: Հզորանում է գործարարների, դաժոնական անձանց, գիտնականների ու լրագրողների միջազգային դասը, որի ներկայացուցիչները մժսադես ճանադարհորդում են, համագործակցում միմյանց հես եւ դաժոդանում առեւտրի զարգացման ու ներդրումների, ազատական ժողովրդավարության եւ ռուկայական ճնեսության սարածման անդամակությունը: Սակայն հաճախ այս նդասակները հակասության մեջ են մսնում սարբեր հասարակությունների լայն զանգվածների ճնեսական հեսա-րրությունների ու մժակութային դրոթների հես, որի հեսեւանքն է ազգայնական, հակաազատական եւ ամբոխավարական հակազդումը գլորբալացմանը: Միացյալ Նահանգներն ամենեւին էլ դաժոդանված չեն այս միտումներից:

Ամերիկյան ուժն ու հարսությունը հասել են իրենց գագաթնակետին, ի սարքերություն ազգային միասնության, ցնցեսական արդարության եւ մշակութային արժեքների: Լայն իմաստով, ամերիկյան ազգային ինքնությունը կանգնել է իրեն ներելից ֆայթայոլ մուլտիկուլտուրալիզմի եւ վերելից սրբոջ-սանոլ աշխարհաֆաղաֆաղության մարսահրավերների դեմ: Հայրենասիրությունն ամերիկյան վերնախավի մեծ մասի մոս հարգի չէ: Հնարավոր է, որ աղազայում Ամերիկայի համար լուրջ վսանգ ներկայացնեն Չինասանը, Ռուսասանը, իսլամական աշխարհը կամ էլ թեմամական երկրների որեւէ խմբավորում: Սակայն այսօր ամերիկյան միասնությանը, մշակութին եւ հզորությանը սղառնացող վսանգներն առավել մոս են գնվում: Դասական ղահղանողականության եւ նեղղահղանողականության անհրաժեւեոս ղասասխանը՝ **առողջ ազգայնականության** միասնական սասարումն է, ինչը ղեւս է անրազրի որու կարելոր ճեմարսություններ. *Ամերիկյան կրոնական երկիր է: Հայրենասիրությունը արժանաղասվություն է: Ունիվերսալիզմն ամերիկանիզմ չէ: Ազգայնականությունը մեկուսացվածություն (իզոլյացիոնիզմ) չէ:*

Այդ ճեմարսություններն արձագանֆ են գնում ամերիկյան ժողովրդի մոս: Պահղանողականներն Ասոն ու երկրի առջեւ իրենց ղարսավորություններով առանձնանում են ազասական աս վերնախավերից, բայց միասնաբար են հանղես գալիս ամերիկյան ժողովրդի հեո: Ամերիկան, զգալի չաֆով, սեղծվել է կրոնական ասրժառիթներով, եւ ամերիկյան ողջ ղասմության ընթացղում օսար դիսորղները, որղես ամերիկյան ժողովրդի բնղթագրային սարքերակիչներ, նեւել են նրա կրոնական ակիղությունն ու թունդ նվիրվածությունը հավասին: Ամերիկան, բղլոր թղլլասրելի գնահասումներով, իր կրոնասիրությանը առանձնանում է մյուս հարուս երկրներից: Տարքեր հարցախղղզներում ամերիկացիները համարյա միւս առավել հայրենասեր են դղուս գալիս եւ ավելի աս

հղափայտում իրենց երկրով, քան մյուս ազգերի ներկայացուցիչները: Հայրենասիրությունն ու կրոնը ամերիկյան ինֆուքայան առանցքային սարրերն են:

Սա խոսուծ է այն մասին, որ առողջ ազգայնականությունը կարող է խիստ հրադուրիչ լինել հասարակության համար եւ որդես այլընսրանք ծառայել առավել նեղ մոսեցուծներին, որոնք նույնդես կարող են հասարակական աջակցության արժանանալ: Առողջ ազգայնականությունն այլընսրանք է ե՛լ դառակսող մուլսիկուլսուրալիզմին, ե՛լ այլամերժ մեկուսացվածությանը, ե՛լ ունիվերսալիզմին: Դա հիմք է, որի շուրջ, հանուծ աշխարհում ամերիկյան շահերի առաջնդման եւ Ամերիկայում ազգային միասնության հասսասման, կարող են միավուրվել դահողանողականները:

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

ՆԵՐՑԵՂԱՅԻՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆԸ.....	1
Ռուբեն Սաֆրասյան	
ՊԱՅՊԱՆՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՄՆ-ՈՒՄ	4
Գագիկ Տեր-Հարությունյան	
ԱՄՆ – ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ. <i>ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐ</i>	
<i>ՍԱՌԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ.....</i>	10
Սեւակ Սարուխանյան	
ԱՄՆ ՁԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐԻ ԳԼՈԲԱԼ ՎԵՐԱԴԱՍԱԿՈՐՄԱՆ	
ՆԱԽԱԳԾԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....	18
Սարգիս Հարությունյան	
ԻՐԱՔՅԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ	26
Դավիթ Հովհաննիսյան	
ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄՈԴԵԼԻ ՄԱՍԻՆ	31
Արաֆա Փառայան	
ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԱՀԱԲԵԿՉՈՒԹՅՈՒՆԸ	
ՄԱՀՄԵԴԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՑ	41
Գեւորգ Յազըճյան	
ՀԱՄԱԹՈՒՐՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՄԻԹ-Ի ՁԻՆԱՆՇԱՆԸ .	47
Սամուել Համսինգսոն	
ԱՌՈՂՋ ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	51

*Շաղիկի վրա տպակերպած է
Մռավ լեռը*

«ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ», Հայաստանի
Հանրաժողովրդական կուսակցության հրատարակություն
Խմբագրական խորհուրդ
Երեւան, 375010, Սելիֆ-Աղանյան 2: Հեռ. 58 04 91, 58 04 83:
Էլ. փոստ՝ hanrapetakan@hhk.am:
Հիմնադիր՝ Հայաստանի Հանրաժողովրդական կուսակցություն:

Թուղթը՝ օֆսեթ, ֆորմատը՝ 70×108 1/16:
Պայմանական 3,25 մամուլ: Տղաֆանակը՝ 1000:
Տառատեսակը՝ «Arial Armenian» եւ «Vs Helvetica»:
Վկայական՝ ՕԼՄ 000176:
Տղագրվել է «Ամարաս» տղարանում: